

ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:4 – Sayı:13 - Ağustos 2020

koynunda büyüdük

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİNİN POLİS KIYAFETLERİ

POLICE UNIFORMS OF THE COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS

DOI: 10.33404/anasay.756328

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article¹

Cemal TEPE*

ÖZ

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1789 Fransız Devrimi'nin 100. yılında kurulmuştur. Osmanlı Devleti armasına benzer bir armayla hükmi şahsiyetiyle yenileşmenin ve modernleşmenin temsilcisi haline gelmiştir. 1908 İhtilali'nin ardından 1918'e kadar devlet idaresinde birinci derecede rol oynamıştır. Bu süreçte siyasi bir cemiyetten öte belli bir kültürün veyahut zihniyetin adı olmuştur. Meşrutiyet'in ilanına önyak olan Cemiyet, çoğu devlet kurum ve kuruluşlarının reformlarına öncülük ettiği gibi kökeni 1845'e kadar uzanan Fransız modeliyle kurulan Polis Teşkilatı'nda da yapısal reformlara gitmiştir. Kurumsal kimlik bakımından ilk olarak polis kıyafetlerini değiştirmiştir. Böylece kurum içi ve çevreden olmak üzere zihinlerden kötü hatıraları silmeyi arzulamıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi'yle birlikte kılık ve kıyafet modeliyle farklı bir görünüme kavuşan polis teşkilatı, 1930'lu yılların ortalarında kadar bu değişimi sürdürmüştür. Daha açık bir ifadeyle İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1908 ile 1918 yılları arasında kısa kesintiler hariç olmak üzere devlet yönetimine ege-

1- Makale Geliş Tarihi: 22. 05. 2020 Makale Kabul Tarihi: 21. 08. 2020

* Komiser, Samsun 19 Mayıs Polis Meslek Yüksekokulu, e-posta: tepecem80@gmail.com, **ORCID ID**

<https://orcid.org/0000-0003-1993-1393>.

men olduğu sırada şekillendirdiği polis üniformaları ekseriyetle 1936'ya kadar kullanılmıştır. Atatürk Dönemi'nin sonlarına kadar yürürlükte kalan Meşrutiyet polis üniformalarının anlaşılması bakımından, 1908 İhtilali öncesi ile Demokrat Parti Dönemi 1952 değişikliğinin bilinmesi gerekmektedir.

Monarşi polisinden Cumhuriyet polisine kadar polis kıyafetinde meydana gelen değişiklikler ile bu süreç içerisinde en uzun dönem kullanılan İttihat ve Terakki Dönemi polis kıyafetleri, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan geniş bir yelpazede polisin kurumsal kimlik kazanımındaki önemi ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Monarşi, Meşrutiyet, Cumhuriyet, Polis, İttihat ve Terakki.

ABSTRACT

The Committee of Union and Progress was established in the 100th anniversary of the French Revolution, happened in 1789. It became a representative of modernization with its legal entity and its stamp similar to the stamp of the Ottoman Empire. After the Revolution in 1908, this establishment played a key role in the state administration until 1918. In that time period, it became a culture or vision rather than a simple political society. It, leading the proclamation of the Constitutional Monarchy, was a pioneer establishment guiding to the reforms of the most state institutions and organizations and also to the conducted structural reforms in the Police Department, established according to the French system having roots since 1845. The institution firstly changed the police uniforms for the institutional identity because erasing bad memories from minds, internally and externally is the major target.

The police organization, which gained a different appearance with the costume and clothing model with the II. Constitutional Period, continued to have changes until the middle of the 1930s. Apparently, the police uniforms, that the Union and Progress Society formed in the ruling period between 1908 and 1918 except cut offs, were used until 1936. The change of the Democratic Party Period in 1952 and the period before the 1908 Revolution should be known to understand the history of these police uniforms continued to be used until the end of the Atatürk Period.

The police uniforms used in the Union and Progress Period are the most used uniforms in the period between Monarchy police period to the Republican

police period. This demonstrated the importance of the institutional police identity acquisition in a long period from the Ottoman to the Republic.

Keywords: Monarchy, Constitutional, Republican, Police, The Committee of Union and Progress (İttihat ve Terakki).

Giriş

Türk Polis Teşkilatı, 20 Mart 1845'te kurulmuştur (BOA. İ.MSM. 3-48). Esin kaynağı Batı ülkesi; Fransa'dır. Polis, iç güvenlikle alakalı bir kavramdır. Dış güvenlik ise bilindiği üzere askerlerin işidir. Bu tarihe kadar, iç güvenlik askerler aracılığı ile çuhadar, böcek, bostan, sekban gibi teşkilatlar aracılığı ile sağlanmıştır. Tanzimat'tan sonra hukuk devleti anlayışının esas alınması nedeniyle iç güvenliğin askerden arındırılıp sivilleştirilmesi gerektiği düşüncesinin bir gereği olarak ortaya çıkan polis teşkilatının ilk mensuplarının üniformaları, yine batı tarzında askerî üniformalardan oluşmuştur (BOA. A.MKT.23-98). Üniforma, polis görevinin gerekli bir unsuru olmakla birlikte diğer yandan hizmet ve otoriteyi ifade etmektedir (Kaplan 2020: 22).

1845'te Beyoğlu, Galata ve çevresinde görevlendirilmek üzere resmi belge deyimiyile "numune" olarak kurulan polis teşkilatının ilk mensuplarının kıyafetleri, Seraskeri Nizamiye Ambarı'ndan verilmiştir. Başlarında mavi püsküllü-kırmızı renkli fes, setre (dizlere kadar uzanan ceket), beyaz pantolon, ayağında hem galoş tabiriyle ayakkabı ve hem de çizme bulunmaktadır. Ayrıca subaylar gibi teçhizatlarında revolver taşımaları kararlaştırılmıştır (EGM, Belgelerle Türk Polis Tarihi 2014: 3). İlk polis üniformasının askerî ambarından verilmesi vesilesiyle Mahmut Şevket Paşa'nın 1909'larda kaleme aldığı "Teşkilat-ı Kıyafet-i Resmîye" isimli çalışmanın Sultan Abdülmecit Dönemi askeri üniformalarına göz atılarak kıyas yoluyla ilk polis üniformasının şekli tespit edilebilmektedir. (Mahmut Şevket Paşa 1325: Devr-i Cennet-mekân Sultan Abdülmecid Han Bölümü'nde 14 Numaralı Resim).

Yeni polis teşkilatı, kuruluşu üzerinden henüz bir yıl geçmeden 15 Şubat 1846'da Zaptiye Müşiriyetine bağlanmıştır (Takvim-i Vekayi, No: 297). Zaptiye birlikleri daha çok tüfekli kuvvetlerden oluşmaktadır. Bu kuvvetler; alay, tabur, bölük şeklinde ayrılmaktadır (BOA.Y..EE. 36-3). Polisler ise zaptiyelerin aksine revolver kullanmaktadırlar. Suçla mücadelede daha çok önleyici tedbirlerden ziyade suç sonrası failleri yakalamaya yönelik çalışmalar yapmaktadırlar.

Ancak, 1846'dan 1879'a kadar Zaptiye Müşiriyetine bağlı kalınan süreçte genel olarak zaptiye kavramı daha çok ön plana çıkmıştır. Bu süreçte polis teşkilatının kurumsallaşması ve yaygınlaşması söz konusu olamamıştır. Haliyle polis kıyafetleri hakkında herhangi bir değişim söz konusu olmamıştır. Örneğin 1862-1863 senelerinde zaptiye kıyafetlerinde değişikliğe gidilirken (Özcan 1991: 128-130) polislerin kıyafetlerinde değişikliğe gidildiğine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yalnız, Zaptiye Müşiriyeti Dönemi (1846-1879) polis kıyafetleri hakkında İngiliz Ordusu İstihbarat Birimi Kahire Bürosu tarafından hazırlanan 1915'te yayımlanan Handbook of The Turkish Army, 1916 (Türk Ordusu El Kitabı 1916) görsel sunum vermektedir.

Zaptiye Müşiriyeti Dönemi'nde her memlekette polis usulüne lazım olan işleri yürütmek için 1 Haziran 1865'de Padişah Abdülaziz zamanında (EGM, Belgelerle Türk Polis Tarihi 2014: 5) "Teftiş Memurlukları" adı altında yeni bir yapı oluşturulmuştur. Polis idaresinde 1845'ten sonraki önemli yapısal değişimlerden bir tanesi olan bu yeni teftiş memurlukları, beş derecedir. 1. sınıftan... 5. sınıfa kadar teftiş memurlukları kurulmuştur (Şahin 2004: 29). Teftiş memurlarının kıyafeti ise şöyledir:

"3. sınıf teftiş memurlarının elbisenin bir numunesi bu defa gönderildiğinden ve bunların ve gerek kullanacakları kılıçların kıymeti aylık maaşlarından alınmak lazım geleceğinden 3. sınıf ve 2. sınıf müfettişleri istedikleri hâlde ucuz çıkmak için elbisesini yine koyu lacivert renginde çuhadan veya abadan imal ettirmekte serbest iseler de 1. sınıf müfettişlerinin elbisesi yine koyu lacivert renginden olarak mutlaka çuha olacaktır ve tamamı elbisesini daimi şekilde olmak üzere gayet temiz tutup iyi ve güzel kullanmak ve hizmet süresince bu resmi elbise ile bulunmak ve sene içinde yırtılması veya bozulması durumunda derhal yaptırmak mecburiyetinde bulunacaktır (Düstur, T. 1, C.2: 748-753)."

Polis işlerini yürütmek için teşkil edilen teftiş memurlarının elbiselerinin koyu lacivert renginde çuha veya abadan yaptıracak olmaları, mevcut polis teşkilatının benzeri bir kıyafet giydiklerinin işareti olarak değerlendirilmektedir.

1869 Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi'ne göre zaptiyeden her sınıfa bir yıllık miatla birer adet, setre (ceket), pantolon, fes verilmektedir. Yine tüm personele üç yıllığına yağmurluk tahsis edilmektedir. Piyade (yaya) sınıfa bir yıllığına iki çift kundura ve süvari (atlı) sınıfa bir yıllığına bir çift çizme verilmektedir. Yaya sınıfına tüfek, atlı sınıfa ise tabanca ve kılıç palaskaları ile bir-

likte verilmektedir (EGM, Belgelerle Türk Polis Tarihi 2014: 10). Buna benzer bir şekilde polis teşkilatı mensuplarına da aynı tür ve sayıda istihkak verildiği değerlendirilmektedir.

1876 Kanun-i Esasi'den sonra iç güvenlik anlayışında biraz daha sivilleşme yolunda adımlar atılmıştır. Bir başka ifadeyle zaptiyeler aracılığıyla iç güvenliğin sağlanması fikrinden, modern devletlerde görülen kırsal kesimin “jandarma”, kentin “polis” adı verilen kanunî teşkilatlar aracılığı sağlanması fikri esas alınmıştır. Sadrazam Ali Paşa, birçok kez ıslah ve düzenlemeler yapılmasına karşın verim alamadığı zaptiyelerden “asakir” tabirini atmış, asakir-i zaptiye’yi kaldırmış, mevcut zaptiyeleri jandarmaya bağlamıştır. Bu suretle asker zihniyetinden arındırılan Zaptiye Müşiriyeti, kalanlarıyla birlikte (teftiş, polis vs.) 3 Aralık 1879’da Zaptiye Nezaretine dönüştürülmüştür (Jandarma Sadası, 18 Mart 1920, No:3). 1865’te kurulan teftiş memurlukları ise 1879’da kaldırılmış, mevcut kadro polis idaresine aktarılmıştır (BOA. ŞD. 614-18). Örneğin 1878’de 380 kuruş maaşla İstanbul Zaptiye Alayı’nın 1. Beşiktaş Taburu 3. Sınıf Teftiş Memurluğuna tayin edildiğini ve 13 Mart 1880’de kurulan polis teşkilatında 350 kuruş maaşla 8. Bölük 5. Polis Çavuşluğuna nakledildiğini ifade etmiştir (EGM, Belge Yönetim Daire Başkanlığı, Atık Dosya No:1393).

Jandarma ve polis teşkilatları, 1879’dan itibaren hızlı bir şekilde tüm memleket dâhilinde yeni üniformaları ile teşkil etmeye başlamıştır (EGM, Belgelerle Türk Polis Tarihi, C.4, 2015: 71-72). Bu süreçte polis ile jandarma için hazırlanan yeni üniforma modelleri, bizzat Padişah II. Abdülhamit tarafından takip edilmiştir.

Jandarmanın, atlı ve yaya olarak iki farklı tarzda belirlenen üniforma modelleri, jandarma erlerine giydirilmek suretiyle 9 Mayıs 1880’de Padişaha takdim edilmiştir (Vakit, No:1636, 30 Cemaziyülevvel 1297 H.) Bazı değişikliklerden sonra aynı üniformalar, 10 Mayıs’ta iki subay ve iki çavuşa giydirilerek yeniden Padişaha takdim edilmiştir. Takdim Heyeti’nin başında Harbiye Nazırı Gazi Osman Paşa bulunmaktadır. Ayrıca, bu merasimlere Jandarma Dairesi Müdürü Mirliya Ali Paşa ve yardımcısı Miralay Agâh Beyler de katılmışlardır. Padişah, üniformalarının bazı yerlerini uygun bulmayarak daraltılmasını emir buyurmuştur (Vakit, No:1637, 1 Cemaziyülahır 1297 H).

Jandarmanın yeni kıyafetleri, koyu lacivert olarak belirlenmiştir. Yaya sınıfının üniforması, aba kumaşından setre ve pantolondur. Omuzlarda alay ve ta-

burlarını işaret eden maden üzerinde rakamları bulunan apoletleri vardır. Kemer tokalarında “jandarma” tabiri yazılıdır. Jandarmanın süvari sınıfı ise biraz farklı olarak ceketlerinin önünün bir sıra düğmeli olması kararlaştırılmıştır. Buna göre yaya jandarma sınıfının ceketinin, karşılıklı çift sıralı düğmelerden olduğu anlaşılmaktadır. Atlıların çizmeleri, Napolyon benzeridir (Vakit, No:1637, 1 Cemaziyülahır 1297 H). Ayrıca atlıların koyu lacivert ceketinin bir hizada tek düğmeleri, ince sağlam ipten örülü, turuncu renktedir (Tercüman-ı Hakikat, No: 572, 1 Cemaziyülahır 1297 H).

Jandarmanın yeni üniformalarının belirlenmesinden sonra polis üniformalarının seçim ve tespit işlemine başlanmıştır. Yeni polis üniformasının siyah renkteki örneği, jandarmadan Mahmut isimdeki bir çavuşa giydirilerek, yine Harbiye Nazırı Gazi Osman Paşa'nın sunumuyla 16 Mayıs 1880'de Padişaha takdim edilmiştir. Polis üniforması, çuhadan ceket ve pantolon olarak belirlenmiştir. Jandarma için aba kumaşı seçilirken polisler için çuha kumaş tercih edilmiştir.

Ceketin önü; kapaklı yani iç içe geçmiş bir hâldedir. Ceketin kol ve yakası zıhlıdır/şeritlidir. Şeritler, koyu yeşile yakın renkte ve yine çuhadan imal edilmiştir. Ceketin kollarında polis olduğuna dair ince sağlam ipten yapılmış koyu yeşil renkte şerit bulunmaktadır. Yine yeşil renkte bir kordon takılmaktadır. Ceketin omzunda bulunan apolette sınıfını gösterir numaralar yazılmaktadır. Polise teçhizat olarak; bir meç, bir revolver tabanca, bir düdük, bir fener, kordonu ile birlikte bir saat verilmektedir (Vakit, No:1653, 17 Cemaziyülahır 1297 H). Polisin görevini layıkıyla yerine getirebilmesi için hemen her dönemde en iyi teçhizatlara sahip olması gerektiğine inanılmıştır. Bunlar arasından özellikle silahın son sistem olması arzu edilmiştir. Ancak, 1890'lı yıllarda İstanbul'da bile çoğu polis silahsız olarak görev yapmaktadır. Bu durum II. Meşrutiyet Dönemi'nde dahi devam etmiştir (Yılmaz 2019: 128).

1885 senesine gelindiğinde Zaptiye Nazırı Kamil Paşa, siyah renkli polis üniformalarını değiştirmek istemiştir. Padişah II. Abdülhamit'in Paris'ten getirttiği Polis Müfettişi Mösyö Celestin Bonin'i bu işle görevlendirmiştir. Bu doğrultuda kendisi Paris'e gönderilmiş ve Paris polis modellerinden birer numune fotoğraf getirmesi istenmiştir. Dönüşte yanında getirdiği üniformalı Paris polis fotoğraflarını Padişaha takdim etmiştir (BOA.Y.PRK.ZB. 3-5). Padişaha takdim edilen polis üniformalarının rengi ve şekli hakkında herhangi bir bilgiye

ulaşılamamıştır. Ancak, Abdülhamit Dönemi polis kıyafetleri hakkında (1885 sonrası) Meşrutiyet'in ikinci defa ilanından (1908) sonra “yeşil şeritli lacivert kumaşlı” olduğu yönünde veriler bulunmaktadır. Örneğin, II. Meşrutiyet Dönemi'nde İstanbul Polis Okulu öğretmenlerinden İbrahim Feridun, “*hele zabıta (polis) memurlarının nüfuzu sıfırdan da aşağıya düşmüştü. O kadar ki ahali yeşil şeritli lacivert kumaşlı polis elbisesini labis (giyinmiş) birini gördükleri zaman...*” (İbrahim Feridun 1326: 289) şeklinde değerlendirme yapmıştır.

Bu değerlendirmede geçen yeşil şeritli lacivert renkli polis üniformalarının, Mösyö Celestin Bonin tarafından Padişaha sunulan üniforma modeli olduğu düşünülmektedir. Böylece 1880'de siyah renk olarak belirlenen polis üniforma rengi, 1885'te lacivert renge dönüştürülmüş, II. Meşrutiyet'e kadar polis üniforma rengi olarak kullanılmıştır.

I. Meşrutiyet Dönemi (1876-1908), kısa süreli Meclis-i Mebusan varlığı sayılmaz ise neredeyse tamamı monarşi yapı ile sürmüştür. Bu yapıya karşı meşrutiyetçilerin amansız mücadelesi ve bu mücadeleye karşı polisin monarşi taraftar kimliği, 1908 İhtilali sonrasında imaj değişikliğini zorunlu kılmıştır. II. Mahmut Dönemi'nde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından yeniçerilerin hatırasını silmek amacıyla kavuk, şalvar, kaftan ve cepken gibi giysiler terkedilerek yerine fes, pantolon ve setre getirildiyse (Balevi 2017: 86) Meşrutiyet'in yeniden ilanı ile birlikte monarşi polisinin baskıcı hatırasını silmek ve yeni rejime bağlı polis kuvvetlerinin kurumsal ve çevresel algısını düzeltmek için polis kıyafetlerinde esaslı değişikliklere gidilmiştir.

1. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ POLİS KIYAFETLERİ (1908-1923)

1.1. 1908 Polis Kıyafet Değişiklikleri

20 Ağustos 1908 tarihli Tanin gazetesi, polisler için yeşil şeritli koyu lacivert elbiseler yerine yeni elbise numunelerinin hazırlanmakta olduğundan bahsetmiştir. (Tanin, No:19, 7 Ağustos 1324 R). Geçmişten gelen kötü şöhreti ile anılan hafiyeliğe, resmi üniformaların ise istibdadı hatırlatacağına karşın polislerin üniformaların değiştirilmesi hazırlıklarına 1908 İhtilali'nden hemen sonra başlanmıştır. (Tanin, No:15, 24 Temmuz 1324 R). Polis teşkilatına dair fikir, düşünce ve algıda pozitif bir değişim amaçlanmıştır. İmaj, belli bir teşkilatın tüm dış görünümünden ibarettir (Timur-Özmen 2009: 411).

1908 İhtilali'nden kısa bir süre sonra 5 Ağustos 1908'de işbaşına gelen Kıbrıslı Kamil Paşa Hükümetinde Zaptiye Nezaretine Faruk-zade Sami Paşa getirilmiştir (Türkgeldi 1949: 7). Böylece Monarşi polisinden Meşrutiyet polisine geçiş süreci, Harbiye'den kurmay yüzbaşı olarak mezun Sami Paşa öncülüğünde gerçekleşmiştir. Uzun müddet Berlin Elçiliği Askeri Ataşeliği görevinde bulunmuş olması yeni polis modelinin hangi tarzda yapılacağına ipucunu vermektedir. Sami Paşa, 19 Temmuz 1324-2 Nisan 1325 tarihleri arasında Zaptiye Nazırlığı görevini üstlenmiştir (EGM Belge ve Yönetim Daire Başkanlığı, Atik Dosya No:1531). 31 Mart gerici ayaklanmasına kadar zaptiye nazırı olarak görev yaptığı süreçte Sait Paşa, Kamil Paşa ve Hüseyin Hilmi Paşa gibi farklı sadrazamlarla birlikte çalışmıştır.

Sami Paşa, zaptiye nazırlığına başladığı ilk sıralarda İstanbul halkı galeyan içerisindeydi. Hürriyet gösterileri, şenliklerin ardı arkası kesilmeden devam etmektedir. Bab-ı Ali'ye, Saray'a doğru neredeyse her gün yürüyüşler düzenlenmektedir. Göstericiler, yürüyüşçüler, ellerinde listelerle Bab-ı Ali'den sürekli isteklerde bulunmakta, hükümeti baskılamakta ve çalışamaz hale getirmektedir. Hükümetin sağlıklı bir biçimde çalışabilmesi için ilk evvel bu tarz gösteri ve yürüyüşlerin önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu süreçte eski düzene ait polis kıyafetleri ile kamu düzenini sağlamak, kanunları uygulamak pek zor görülmektedir. Özellikle hürriyetperver halkın sokakta eski polis kıyafetine tahammülü kalmamıştır. Meşrutiyet'ten önce polisin yapmış olduğu baskı rejimi hatıra gelmekte, polise hoş bakılmamaktadır. Bu nedendir ki Sami Paşa, polisin itibarını artırmak ve görevini layıkıyla yapabilmesini sağlamak amacıyla yeşil şeritli, koyu lacivert polis üniformasını kaldırmaya karar vermiştir (İbrahim Feridun 1326: 289).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde İstanbul kadrosundan Polis Memuru Nazif Bey, Monarşi Dönemi polis kıyafeti hakkında şu bilgileri vermektedir: “*Meslektaşlarıma, Bilmem neden? Ben bu isimden (polis isminden) pek ürkerdim. Hala nazar-ı hayalim önünde beliren, yeşil şeritle çevrilmiş, uzun mavi redingotlu (saray davetlerine katılan saygın kimseler gibi) perişan kılıklı, turrelenmiş kirli bir kafa üzerinde yana mütemayil sufre basılmış, siyah fesli, pos bıyıklı, korkunç suratlı... merhametsiz mahlukattan titrerdim (Şahin vd. 2010: 246).*” Sami Paşa'nın yeni polis üniforması, koyu boz renkte ceket, ince kırmızı zıhlı koyu siyah pantolon, askeri püsküllü vişneçürüğü fes ve deve derisi çizme-dendir (Ahmet Faik 1330: 11) Monarşinin tek-renk uygulamasından iki renkli

kombinasyona geçilmiştir. Üniforma renginin, kurumsal statüyü belirlemekle birlikte daha çok kişisel özelliklerini yansıtan sözlü olmayan iletişim aracı olduğu (Kaplan 2020: 18) dikkate alınırsa Meşrutiyet polisi kıyafetinde yapılan çok renkliliğin değişikliğinin toplumun sempatisini kazanmaya yönelik bir girişim olduğu değerlendirilebilir. İki farklı renkle toplumun karşısına çıkarak, toplumun renklere yükleyeceği anlamlarla kurum ile toplum ilişkisini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Renkler yoğun bir dildir ve bazı anlamlar bildirmektedir.

Meşrutiyet polis kıyafet modeli değişikliğinden sonra merkezileşmenin ve tekdüzeliğin bir gereği olarak tüm yurttaki polis üniformalarının değişikliği istenmiştir. Musul vilayetinin polislerin giyecekleri elbise ve feslerin şekil ve renklerinin bildirilmesini istemesine binaen Emniyet-i Umumiye İdare ve Levazım Komisyonu bir yazıyla konuya açıklık getirilmiştir. Bu yazıya göre, serkomiser ceketi, gümüş renktedir. Serkomiserin apoleti kırmızı renkte, kenar etrafın beyaz sırma ile çevrili olmalıdır. Apoletin içinde üç beyaz yıldız bulunmaktadır. Ayrıca bu kısımda vilayet ismi yazılmalıdır. Boyun yaka kısmında ay yıldız işlenmelidir.

Ceket kolunda üç beyaz sırma vardır. 2. komiserin şeriti bir noksandır. 3. komiserin tek şeritli ve apoleti tek yıldızlıdır. Polis memuru ise sade kırmızı apoleti üzerinde vilayetin ismi ve yakasında kendi numarası ve kolları üzerinde üç parmak genişliğinde kırmızı çuha vardır. Ceket ve pantolon için zıh ve apolet kırmızı zıh çuhadan yapılır. Tüm pantolonlar siyah renktedir. Fesler, vişneçürüğü rengindedir (BOA. DH.EUM.LVZ. 6-28). Böylece Monarşi polisinin koyu lacivert ve yeşil zıhı terkedilmiştir. Meşrutiyet polisi için de boz renk ceket, siyah pantolon tercih edilmiştir.

Yeni üniformalar, ihale yolu ile kontrat yapılmak suretiyle müteahhitler aracılığı ile yapılmaya başlanmıştır. Örneğin Dersaadet Polis İkinci Merkez Bölüğü'nün elbise ölçüleri müteahhidi Yağcı Hanı'nda Koço'ya verilmiş ve kontrat gereğince haftada 150 kat elbise yapması istenmiştir (Tanin, No:43, 30 Ağustos 1324 R). Sami Paşa, kısa ve hızlı bir surette yeni üniformalara kavuşmak istemektedir.

1908 Ekim Krizi olarak nitelendirilen ve kamuoyunu derinden etkileyen Bosna ve Hersek'in Avusturya ve Macaristan İmparatorluğu tarafından resmen işgalinin açıklanması üzerine tüm yurttaki "Avusturya malı" feslerin boykotu üzerine polislerin üniformalarının bir parçası olarak kullanılan vişneçürüğü fes

kaldırılarak, yerine “*atadan yadigâr*” tabiriyle nitelenen kalpaklar takılmıştır (İbrahim Feridun 1326: 292-293). Bu girişim, “milli” nitelikte bir gelişmedir. 4 Kasım 1908’den itibaren polislere kalpak dağıtımına başlanmıştır. Bu suretle Sami Paşa öncülüğünde Türk polisi, yerli ve milli akımına katkı sağlamış, öncülük etmiştir. Böylece monarşi polisinin sembolü; fes yerine kalpak takılarak, kalpağın, Meşrutiyet Polisi’nin birer simgesi olması sağlanmıştır.

Meşrutiyet polisinin kalpağı, boz renkte kıvrıkcık astragan kumaştandır. Kalpağın önünde milli bir değer olarak kabul edilen beyaz nikelden ay yıldız vardır. Kalpağın tepesinde altı adet sırma şerit bulunmaktadır.

Komiserlerin başındaki kalpakların tepesindeki bu şerit, memurlara nazaran daha kalındır. Böylece kalpağın polis memuruna mı yoksa amirine mi ait olduğu anlaşılabilir. Kalpak, başa geçirildiğinde kalpak ve kaş arasında bir parmak ile en fazla bir buçuk parmak arasında mesafe bırakılmalıdır. Terin silinmesi dışında kalpağın baştan çıkarılması yasaktır. Ceket ise boz renktedir. Önünde beyaz madenden yedi adet düğmesi vardır. Yukarıdan aşağıya üçüncü düğme hizasında iki adet yaka cebi bulunmaktadır. Ceketin boyun kısmının önü kiremit kırmızısıdır. Geriye kalanı ise kumaştandır. Ceketler, dik yakalıdır. Pantolonlar ise fotin ve çizme pantolonu olarak ikiye ayrılmaktadır. Siyah renkte şayak ve triko kumaştandır. Yan taraflarında kırmızı zıh vardır. Ayakkabı, çizme siyah renktedir. Soğuk havalar için pelerin ve kaputları vardır (İbrahim Feridun 1326: 13-19).

Meşrutiyet polisinde rütbe ve alamet çeşitleri de artmıştır. Omuzlara kırmızı renkte apolet koyulmuştur. Apoletler üzerine hangi yerin memuru ise sırmadan o ilin ismi yazılmıştır. Boyun yakalarının önünde o ildeki sicil numaraları yazılmıştır. Komiserlerin apoletlerinin kenarına beyaz sırmadan bir kaytan çevrildiği gibi komiserlerin apoletlerine birer de yıldız işletilmiştir. Komiser muavini ve memurların henüz yıldızı yoktur. Ceketlerin kollarının ucunda da rütbe alametleri bulunmaktadır. Ceket kollarının ucu kiremit kırmızısı rengindedir. Bu kısımda beyaz sırmadan kolu dönen tek şerit var ise üçüncü komiser, iki şerit var ise 2. komiser, üç şerit var ise serkomiser (başkomiser)’dir (İbrahim Feridun 1326: 13-19).

Meşrutiyet polisinin teçhizatı olarak, memur sınıfına bıçaktan biraz daha büyük, kılıçtan daha küçük boyda “meç” verilmektedir. Amir sınıfına ise kılıç verilmektedir. Kılıç ve meçlerin kını nikeldendir. Kılıç ve meç kabzası püskül-

lüdür. Teçhizat kemeri, beyaz sırmalıdır. Revolver tabanca teçhizat kemerinin sağına takılmalıdır. Ceketin yukarıdan aşağıya doğru üçüncü düğmesinde zarif ve sade zincirle tutturulan bir düdük vardır. Bunun dışında saat, bilek bant, elektrik feneri, çakı ve not defteri üzerinde bulundurmaktadır (İbrahim Feridun 1326: 13-19).

1908 senesi polis kıyafet değişikliğinde polis müdürleri, kapsam dışında tutulmuştur. Polis müdürleri, henüz meslek memuru değillerdir. Daha çok mülkiye veyahut hukuktan seçtiklerinden sivil giyinmişlerdir. Yalnız Saraya teşriflerinde veya belli gün ve törenlerde yüksek dereceli devlet memurlarının giymiş oldukları üniformalardan giymişlerdir. Polis müdürleri, valiler ve müsteşarlar ile aynı dereceden kabul edildiğinden bâlâ forması giymişlerdir (Düstur, T. 2, C.2: 61-62). Bala forması, yüksek rütbeli anlamına gelmekte olup devlet erkânınca giyilen kıyafetlerdir. Önceleri vükelaya mahsus olan bu kıyafetler, ikinci derecedeki devlet adamları tarafından da giyilmeye başlamıştır. Padişah II. Abdülhamit Dönemi'nde taltif vesilesiyle birçok kimseye dağıtılmıştır. II. Meşrutiyet zamanında da nadiren verildiği olmuş ancak Cumhuriyet Devri'nde bu uygulamaya son verilmiştir (Emecen 1991: 554). II. Meşrutiyet Dönemi'nde polis müdürleri gerektiği zamanlarda bâlâ forması giymişlerdir.

1.2. 1912 Polis Kıyafet Değişiklikleri

İttihat ve Terakki, Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra rejimin kurucusu olduklarından fiili olarak, ilk mebus seçimlerindeki ezici çoğunluğu vesilesiyle de Meclis-i Mebusan Dönemi'nde (1908-1912) resmî olarak ülkenin hâkimidir. Özellikle 31 Mart gerici ayaklanmasının sağladığı koşullarla ülke egemenliğinde etkisini iyice artırmıştır. Gericici ayaklanmanın ardından yeniden işbaşına getirilen Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti (5 Mayıs 1909-28 Aralık 1909) zamanında esaslı polis reformlarına başlanmıştır. Hareket Ordusu'nun mensuplarının öncülüğünde yeni adımlar atılmıştır. Her ne kadar Mahmut Şevket Paşa tarafından Zaptiye Nezareti yerine Polis Nezareti veya Polis Müdüriyeti-i Umumiliği (BOA. DH.MKT. 2818-8) kurulmak istenmişse de sonradan 4 Ağustos 1909'da Emniyet-i Umum Müdürlüğü kurulmuştur (Takvim-i Vekayi, No:338, 23 Eylül 1909). Kurumsal imaj değişikliğine kurum isim değişikliği de eklenmiştir. Kıyafetin ardından teşkilatta isim değişikliğine de gidilmiştir.

Polis teşkilatı, 1909'dan itibaren Emniyet Genel Müdürlüğü adı altında kurumsallaşma çalışmalarına hız vermiştir. Meşrutiyet'e ve hâliyle Cemiyete

bağlı polis teşkilat yapısının teşekkülünde merkezîyetçi ve aynı zamanda hürriyetperver, eşitlikçi, adaletçi ve halka dayalı polis teşkilatının tüm vilayetlerdeki birlikteliğini sağlamak maksadıyla 1912’de III. (Küçük) Sait Paşa Hükümeti (31 Aralık 1911-17 Temmuz 1912) zamanında mevcut kıyafet şekli tüzük haline getirilmiştir. 5 Ocak 1912 tarihli “Tüm Vilayet ve Müstakil Vilayetlerde Bulunan Polis Komiser ve Memurlarının Elbisesinin Şekil ve Rengi Hakkında Yönetmelik” ile polis mensupları arasında kıyafet birliği sağlanmak istenmiştir (Polis, 23 Kânunuevvel 1327 R: 134-136).

1912 kıyafet yönetmeliği ile vilayet farkı gözetmeksizin, tüm teşkilat mensubu polis ceketlerinin koyu renkli kumaştan olduğu vurgulanmış, açık renkli ceketlerin giyilmesine müsaade edilmeyeceği ifade edilmiştir. Monarşi polisinden kalan, karşılıklı çift sıra düğmeli ceketlerin halen giyiliyor olmasından rahatsızlıkla ceketlerin önünün tek düğmeli olduğu dile getirilmiştir. Ceketin eteği dışında diğer kalan iki ön birleşim yerleri kenarlarının, yaka ve kol bilek kenarlarının kırmızı zıhlı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, kolun ucundan yukarıya doğru 16 cm uzunluğunda kendi kumaşından kapaklı olduğu ve yukarısının kırmızı zıhla çevrildiği belirtilmiştir. Üç düğmeli olan kol kapaklarının aynı zamanda icabında evrak muhafazası için kullanılacağı ifade edilmiştir (Polis, 23 Kânunuevvel 1327 R: 134-136).

Ceketin arkası, bel üstü tek sıra büzmelidir. Büzmenin iki tarafında dikiş hizasınca yalnız memurların ceketlerinde meçin aşağı düşmemesini sağlayan aynı renk kumaştan düğmeli birer mandal bulunmalıdır. Keza yalnız memurların ceketlerinin meç takılacağı zaman arka tarafı kalkıp ön tarafı uzamamak için arka eteklerinin önden uzun olmasına dikkat olunmalıdır. Ceketler, arka dikişlerinin aşağısından yırtmaçlıdır (Polis, 23 Kânunuevvel 1327 R: 134-136).

Komiser ceketlerinde kılıç kayışını çıkartmak için ceketin sol taraf kolu hizasından ufkî bir delik ve üstünde kapak olmalıdır. Ceket yakaları, düz ve dik olmalı iki veya üç kopça ile iliklenmelidir. Yakanın ön tarafında, yakanın yüksekliği nispetinde kırmızı çuhadan birer alameti bulunmaktadır. Yakanın yukarısındaki kırmızının kirlenmemesini sağlayan yakanın içine dikili siyah şeritten bir zıhlı vardır. Ceket cepleri, ceketlerin dışında ve kapaklıdır. Cep kapağını kapatmak için ceket düğmelerinin üçüncü düğme hizasında cep kapağını ortalayan birer düğmesi vardır. Ceketin astarı, kurşuni renkte kumaştandır. Ceket düğmeleri, ceket, kaput, yağmurluk, pelerin, apolet ve cep düğmeleri tümü, beyaz

ve hafif yumrudur. Ceket düğmesi: 1,5 cm çapındadır. Kaput düğmesi: 2,5 cm, yağmurluk ve pelerin: 2,5 cm'dir. Cep ve apolet düğmeleri de 1 cm çapındadır. Ceketin önünde bir sıra yedi düğme vardır. Kaputun (parka) iki sıra, yedi düğme ve yağmurluk pelerinde bir sıra beşer düğme bulunmaktadır. Süvari komiser ve memurlarının ceket ve düğmeleri aynı şekildedir (Polis, 23 Kânunuevvel 1327 R: 134-136).

Rütbeli, rütbesiz ayrımı olmaksızın tüm teşkilat mensuplarının pantolonları siyah renktedir. Triko, şayak veyahut kaşmir kumaşındandır. Piyade komiser ve memurlarında, kırmızı renkte içe bir zıh bulunmaktadır. Pantolonların paçasından, iç tarafından ve cihetinden düğmeli veya dikili iki subye fotinlerin altından bir madenî düğme ile yekdiğerine ilişkilidir. Pantolonlar kesinlikle bu suretle sübyelidir. Süvari komiser ve memurlarının pantolonları; aynı şekil ve renktedir ancak pantolonun zıhı koyu kırmızı renkteki çuhadan 7 cm'dir. Piyade sınıfına göre atlı sınıfın zıhı daha kalın ve dikkat çekicidir. Süvari memuruna külot pantolon tabir edilen özel çizme pantolonları verilmektedir. Bu pantolonların baldır kısmı dar, bedene yapışık ve yukarı kısmı geniştir. Ayakkabı ve çizmelerin rengi siyahtır. Diğer dönemlerden farklı olarak atlı polislerin çizmelerinin mahmuzlu olması kararlaştırılmıştır (Polis, 23 Kânunuevvel 1327 R: 134-136). Çalışanların giysilerinin gereksinimlere uygun olması son derece doğaldır (Solak 2003: 416) Atlı polislerin kılık ve kıyafetleri, her daim binici gereksinimlerine göre belirlenmiştir. Kırmızı zıh, kılıç ve külotlu pantolon, atlı polis kıyafetinin başlıca sembollerinden olmuştur.

Tüm süvari ve piyade polis komiser, memurların kaputları, koyu siyah renktedir. Komiserlerin kastor, memurların ise şayak kumaşındandır. Bunların tamamı zıhsızdır. Kaputların boyu, diz kapağının aşağısına kadar uzanmaktadır. Kaputun yakası, devrik olup ön ve iki tarafında ceket yakasında olduğu gibi koyu kırmızı çuhadan alameti bulunmaktadır. Ceket yakası gibi dik değildir. Kaputun arkası düz ve geniştir. Bedeni genişletmek ve daraltmak için kullanışlıdır. Kaputun cebi, kaputun iki yanında ve bel tokasının birkaç santim aşağı hizasında birer cep bulunmaktadır. Cebin üzerinde köşeleri hafif oval ve icabında cebin içine girebilecek bir tarzda yapılmış birer kapağı vardır. Kaputların arkası, yırtmaçlı ve ucu siyah dibet düğmelidir. Komiser kaputlarının sol cepleri icabında kılıç kayışını çıkarabilmek için yırtmaçlı olarak tasarlanmıştır. Kaputun önü kapaklı ve iki sıra düğmelidir. Düğmeler birbirine karşılıklı paraleldir. (Polis, 23 Kânunuevvel 1327 R: 134-136). Monarşi polisinin çift sıra düğmeli ve içe geçmeli yaka tarzı sadece kaputlarda kullanılmaya devam etmiştir.

Yağmurluk pelerin şeklinde ve kaputun uzunluğundadır. Yakası devrik ve bir sıra düğmelidir. Bu düğmelerin iki tarafında olmak üzere kolların serbestçe geçirilmesi için yarım kapaklı birer yırtmaç vardır. Bu yırtmacın ortasında ıca-bında kapanması için bir düğme ve iliği bulunmaktadır. Yağmurlukların iç tara-fında yakanın altına dikili bir metre boyunda iki bağ bulunmaktadır. Bu bağlar koltuk altından geçirilecek surette bel hizasında ve uçlarında bulunmaktadır. Düğme ve ilik vasıtasıyla birbirine bağlanmaktadır. Ayrıca, aynı renkte kumaş-tan, ağzı büzmeli ve yaka altından beş adet düğme ile bağlı başlıklıdır (Polis, 23 Kânunuevvel 1327 R: 134-136). Yağmurluk, devriye görevi ifa eden yaya ve nokta görevi gören polisler için son derece önemli bir konudur (Yılmaz 2019: 129).

Sait Paşa Hükümeti zamanında yapılan bu yönetmelik ile birlikte polis kıyafetlerinde ilk defa yazlık ve kışlık uygulamalara başlanmıştır. Özellikle sı-cak memleketlerdeki hava koşulları nedeniyle polis mensuplarının hareket ka-biliyetleri için daha ince kumaş ile açık renk tercih edilmiştir. Buna göre yazlık kıyafetin ceketleri ketenden olup şekerrengindedir. Şeklen kışlık ceket modeli esastır. Yalnız, yaka ve kollarda bulunan alametlerin şekerrengi keten yazlık ceketlerde olmayacağını altı çizilmiştir. Bu kısımlardaki alametler, omuzdaki apoletlere dâhil edilmiştir. Yazlık pantolonunun rengi ise siyah olarak kalmıştır (Polis, 23 Kânunuevvel 1327 R: 134-136). Diğer taraftan üniformanın yazlık ve kışlık olarak ayrılması rengi, modeli ve kumaşın kalitesinin nasıl olacağı konu-sunda kafa karışıklıklarına yol açmıştır (Yarcı 2009: 21-30).

1908 Ekim Krizi'nin ardından fes yerine başa geçirilen atadan yadigâr olarak tanımlanan kalpakların şekil ve tarzında da bu yönetmelikle beraber de-ğişikliğe gidilmiştir. Kalpağın rengi, külrengi olarak tespit edilmiştir. Siyah ile karışık tüylü astragan kumaşandır. Kalpağın tepesi, hafif kubbeli olup, bu kısmı ceket renginde kumaşandır. Komiserlerin kalpağının tepesi; kırmızı, memurlar-ın; siyah, altı köşelidir. Tepesinde ucu sivri ufak yıldız şeklinde beyaz maden-den bir alamet vardır. Kalpağın ön tarafında beyaz madenden yapılmış takmalı ay yıldız bulunmaktadır (Polis, 23 Kânunuevvel 1327 R: 134-136).

Tüm komiser ve memur ceket omzunda koyu kırmızı çuhadan birer apo-let vardır. Bu apolet üzerine memurun görev yaptığı vilayetin ismi beyaz sırma ile işlenmektedir. Yine bu beyaz sırma ile komiser apoletinin etrafı örülmüştür. Apolette, 3. komiserin; bir, 2. komiserin; iki, serkomiserin üç adet beyaz yıl-

dızı vardır. Komiser muavinlerinde yalnız sırma şerit bulunmaktadır. Komiser muavinin apoletinde yıldız bulunmamaktadır. Rütbe alameti, ceket koluna da koyulmuştur. Ceket kolunda kapağı kenarındaki zıhın aşağısında dönen şerit olmak üzere 3. komiserde; bir, 2. komiserde; iki, serkomiserde; üç sıra beyaz örme sırma kaytandan kalın şerit bulunmaktadır. Komiser muavinin kolunda şerit bulunmamaktadır. Ceket yakasında, tüm polis memurları ceket ve kaput yakalarına koyacakları koyu kırmızı çuha üzerine kayıtlı buldukları numaralarını apoletleri üzerine beyaz sırma ile işletmektedir. 2. komiserler ile serkomiserler ve hukuk mektebi veya ihtiyat-ı zabitan mektebi veyahut da polis mektebinden mezun komiser muavinleri yakadaki alamet üzerine sırma işlemeli birer ay yıldız koyup numaralarını apoletlerine işletmektedir (Polis, 23 Kânunuevvel 1327 R: 134-136). Bu uygulama ile açıktan açığa mektepli ve alaylı ayırımına gidilmiştir.

Tüm komiser ve muavinler kılıç takmaktadır. Kılıcın kabzası, sarı düz ve sadedir. Kılıç, ceketin altında saklı bulunan kayışa takılıdır. Bu kayış genellikle ortası kırmızılı olmak üzere beyaz sırma şeritten ve içerisi koyu kırmızı çuhadandır. Kılıcın kabzasında beyaz sırma püskül bulunmaktadır. Bu püskül kırmızılı beyaz sırma şeritle kabzaya bağlanır. Süvari memurunun kılıcı da aynıdır. Ceketin altından takılıdır. Ancak, kılıç kayışı ve püskülü sırma olmayıp, siyah şeritlidir. Piyade polis memuru ise meç taşımaktadır (Polis, 23 Kânunuevvel 1327 R: 134-136). 1908 senesinde eski kılıçlar yerine polislerin daha rahat koşabilmeleri için ilk defa Zaptiye Nazırı Sami Paşa zamanında meç kullanımına başlanmıştır. O tarihten itibaren bu uygulamaya devam edilmiştir (İbrahim Feridun 1326: 289).

Bu yönetmelik ile tüm komiser ve memurlara kışlık ceket, yazlık ceket, pantolon, fotin veya çizme ve kalpak her yıl bir defaya mahsus olmak üzere, kaput ve yağmurlukların ise iki yılda bir defa olmak üzere devlet tarafından verileceği kararlaştırılmıştır (Polis, 23 Kânunuevvel 1327 R: 134-136). İttihat ve Terakki Fırkası, 1908'den itibaren polis kıyafetinde yapmış olduğu değişiklikleri ilk defa bir yönetmelik altında toplamıştır.

1.3. 1913 Polis Kıyafet Değişiklikleri

Sait Halim Paşa Hükümeti zamanında polis teşkilat reformları kapsamında Meşrutiyet öncesi 1907 Polis Nizamnamesi yerine yeni bir düzenleme hazırlanmıştır. İttihat ve Terakki Fırkasının tek başına iktidar olduğu, Saray, Meclis

ve Bab-1 Ali'ye hâkim olduğu, Dâhiliye Nazırlığını Talat Paşa'nın üstlendiği bir devrede 17 Kasım 1913'te Polis Nizamnamesi çıkarılmıştır (Düstur, T. 2, C.6: 39-43). Polisin kıyafet şekli ve tarzı bu nizamnameye eklenmiştir.

Nizamnamenin ilgili kısmına göre ceketler, boz renktedir. Arkası, büzmeli ve önü, ince kırmızı zıhlıdır. Ceketin önünde, yedi adet beyaz madeni düğme vardır. Bu düğmelerin yukarıdan üçüncüsünün hizasında kapaklı, uçları küçük birer beyaz düğme ile bağlı iki adet cep bulunmaktadır. Belin yan tarafında meç kayışının geçmesi için kumaşının cinsinden alt uçları sabit, üst uçları ise madeni beyaz iki küçük düğmeye geçirilir, iki kulak şeritlidir. Ceket yakası, ince kırmızı zıhlıdır. Önden apolet kenarı hizasına kadar olan kısmı, kırmızı çuhadandır ve burada polisin numarası yazılıdır. Yakanın geri kalanı ise ceket kumaşındandır. Ceket bedeninin boyu, kollar doğal olarak yanlara salıverildiğinde ve eller yumulduğunda başparmağın ikinci boğumu hizasına tesadüf etmektedir. Ceket kolunun ağız tarafından 15 cm uzunluğunda kenarı ince kırmızı zıhlı birer kapak vardır. Bu kapakların yanlarında 4 cm genişliğinde üzerinde madeni üç adet küçük düğme dikilidir. Bu düğmeler kırmızı çuha şeridin üzerindedir (Düstur, T. 2, C.6: 39-43).

Yazlık ceket, şekerrenge ketendendir. Yazlık ceketin yaka ve kollarında kırmızı şerit ve zih bulunmaz. Memurun sicil numarası ve memur oldukları vilayet ismi apoletlerine yazılıdır. Diğer kısımları, kışlık ceket gibi yapılmaktadır. Yazlık ve kışlık elbisenin giyileceği zaman mahallin hava durumuna göre vilayet polis müdürü tarafından tayin edilmektedir. İlgili karar 15 gün evvel vilayete ve vilayete bağlı bulunan yerlere bildirilmektedir. Müdüriyetin tebliği üzerine aykırı yazlık yerine kışlık ceket giymek veya aksini iltizam etmek yasaktır. Sıcak mevsimlerde yakaya mendil takmak ve ceketin kollarını kıvrırmak ve göğsüne saat veya düdük zinciri takmak ve tespih taşımak yasaktır (Düstur, T. 2, C.6: 39-43). Yazlık kıyafete veya kışlık kıyafete geçilme uygulamasının vilayet kararı ile belirlenmesi usulü halen varlığını korumaktadır.

Polis pantolonun yan tarafları ince kırmızı zıhlıdır. Rengi, koyu siyahdır. Potin pantolonun paçaları sübyelidir ve diğer kısımları vücut nispetindedir. Çizme pantolonun baldır kısmı, 20-22 cm kadar açıktır ve bacağa ayrıca temas edecek bir tarzda düğmeli veya kopçalıdır. Süvari pantolonun yan tarafında 5,5 cm eninde kırmızı çuhadan zih vardır.

Kalpak, boz renkte kıvrıcık astragandan (kürk türü) kumaştan, tepesi yuvarlaktır. Kalpağın ön tarafında, 4 cm çapında ve ağız tarafı yukarıya yönelik

beyaz nikelden yapılmış ay yıldız bulunmaktadır. Kalpağın tepe kumaşı üzerine yıldız şeklinde nikelden yapılmış düğmenin altında birbirini kat ederek birleşmek üzere 2,5 cm genişliğinde beyaz sırmadan şerit dikilidir. Muavin ve komiser kalpağındaki sırma şerit 3 cm genişliğindedir. Böylece amir-memur kalpağı birbirinden ayırt edilmiştir. Kalpak kenarı ile kaş arasında bir parmak mesafe bırakılmalı ve kaşlara paralel bir surette takılmalıdır. Kalpağın kenarından saçın taşması ve yukarıya doğru taranması yasaktır. Kalpağın tepesinin buruşturulması veya içeriye doğru yatırılmamasına itina gösterilmelidir (Düster, T. 2, C.6: 39-43).

Kaput, boz renkli kumaşandır. Kenarları zıhsız ve boyu yaklaşık diz kapığı ile topuk arasındadır. Beli büzmeli ve belin yan tarafında meç kayışından geçmesi için kumaşın cinsinden, alt uçları sabit ve üst uçları ise madeni beyaz iki küçük düğmeye geçirilmeli iki kulak şeridi vardır. Yaka devriktir. Yakanın önden apolet kenarı hizasına kadar olan kısmı, polisin numarası yazılı kırmızı çuhadandır. Geri kalan kısmı kaput kumaşındandır. Kaput, kol kapakları da ceket kapakları gibi kenarı ince kırmızı zıhlıdır ve boyu üç küçük beyaz düğmeli 4 cm çapında kırmızı çuha şeridi vardır (Düster, T.2, C.6: 39-43).

Kaputun iki yanında yatay birer cep bulunduğu gibi üzerlerinde köşeleri hafif yuvarlak ve icabında cebin içine girebilecek bir tarzda yapılmış kapakları bulunmaktadır. Kaputun arkası, yan cepler hizasına kadar yırtmaçlıdır. Kaputun önünde meç kayışının üzerinde olmak üzere çift sıra altı adet madeni beyaz düğme vardır. Kaputların astarı genellikle kurşuni renkte veya faniladır ve önünden iç tarafına düğme sırasının boyunca kendi kumaşından 15 cm pervaz bulunmaktadır. Ceket ve kaput düğmeleri tamam ve daima iliklidir. Potin ve çizmeler her zamanki gibi siyah renktedir (Düster, T.2, C.6: 39-43).

1913 Polis Nizamnamesinde ilk defa polis mensuplarının merasim/tören kıyafetlerine de yer verilmiştir. Devlet törenlerinde polis kıyafetlerinin tek tip olmasının yanı sıra ihtişamlı olmasına özen gösterilmiştir. Buna göre polis memuru ceketini üzerinde beyaz nikelden ay ile beyaz ipek saçağı hamil ve ayın ucundan itibaren zemini numunesi beyaz ipekle işlenmiş apolet vardır. Tüm mensupların beyaz ketenden eldiven takmaları kararlaştırılmıştır. Polis komiseri apoleti, zemini ile saçakları beyaz sırmadandır. Polis süvarisi ise ilaveten beyaz kordon takmalıdır (Düster, T.2, C.6: 39-43). Tören kıyafetlerinde ayrıca ihtişama önem verilmiştir. Üniforma üzerindeki işleme ve aksesuarlar hem devletin zenginliğini hem de kuvvetini vurgulamaktadır (Boynukalın, 2020: 56).

İttihat ve Terakki Fırkasının öncülüğünde Meşrutiyet rejimine bağlı polis yetiştirmek amacıyla ülkenin dört bir tarafında açılan polis mektep öğrencilerinin veya polislerin eğitim süreçleri boyunca üniforma giymeleri kararlaştırılmıştır. Öğrencilerin veya eğitim gören memurların resmi üniformalarının renk ve şekil yönünden diğer kadro elbiselerinden farkı, ceket ve kaput yakalarının kırmızı çuha yerine yeşil çuha olmasındandır. Ayrıca bu yeşil kısımda ilgilinin eğitim gördüğü mektep adı ile mektep numarası yazılıdır (Düster, T.2, C.6: 39-43).

Ceket omzunda apolet uygulamasına devam edilmiştir. Apoletin yaka tarafında madeni bir küçük beyaz düğme dikilidir. Apolette mensubun görev yaptığı vilayetin ismi yazılıdır. Komiser ile muavinlerin apoleti, beyaz sırmadan şeritlidir. Komiser apoleti, birer yıldız işlemelidir. Ceket kolunda, komiser muavini için bir, 2. komiser için iki, serkomiser için üç adet beyaz sırmadan dönerli şerit dikilidir (Düster, T.2, C.6: 39-43). 1912'deki düzenlemede komiser muavinin apolette ve ceket kolunda rütbe alameti görülmez iken bu düzenlemede rütbe alametlerine sahip olmuştur.

Komiser ve muavinlerin kaputundaki rütbe alametleri ceketteki gibidir. Yalnız muavin ve komiserlerin kaputlarında sol taraftaki cebin ağzı icap ettiği zaman kılıç kabzası geçirilmek üzere delikli ve arkaları tokalıdır. Polis memurunun meçi, sarı bal renginde, ceket ve kaput üzerinden kuşatılmış ve tokasında “polis” yazılı kemere bağlıdır. Meç kabzası, beyaz nikelden olup kınından çıkmasını önlemek için kabzada susta tertibatı vardır. Kemerin sağında kemer renginde yani sarı bal renkte kılıf içinde revolver tabanca bulunmaktadır. Kılıç, komiser, muavin ve süvari polisi tarafından taşınmaktadır. Kılıcın gerek kabzası ve gerek kını, beyaz nikeldendir. Kılıcın kabzası, susta tertibatlıdır. Kılıcın kayışı, ceketin altından bağlanmaktadır. Süvari kılıcının kemeri ile meç kemeri de sarı bal renktedir. Komiser ile muavinlerin kılıç kemeri ise beyaz sırmalıdır ve aynı zamanda püsküllüdür (Düster, T.2, C.6: 39-43). 1912'de çıkarılan polis ve komiserlerin kıyafet yönetmeliği ile 1913 Polis Nizamnamesinde geçen kılık ve kıyafet ile ilgili maddelerde esasen büyük bir fark yoktur. Sadece teşkilat yapısındaki bazı ufak değişiklikler, kıyafetlere yansımıştır. Diğer taraftan disiplin yönünden bazı usul ve esaslara gidilmiştir.

1915'te komiser rütbesinden sonra gelen, polis teşkilatı içerisinde fiilen görev yapan ve polisin tüm idari ve asayişe dair birinci derecede mesul ami-

ri olan “merkez memuruna” resmi üniforma giyme zorunluluğu getirilmiştir. Merkez memurlarının, sivil elbise ile görev yapmaları, resmi sıfatlarının belli olmamasına ve bazı hallerde zorluklara sebebiyet vermektedir. Bu nedenle merkez memurlarının üniforma giymesi, 23 Ocak 1915’te kararlaştırılmıştır. Çünkü 1913 Polis Nizamnamesinde bu konu hakkında bir hüküm bulunmamaktadır. Bunun için en uygun üniforma olarak serkomiserlerin üniforma modeli seçilmiştir. Bu üniforma üzerinde bazı ufak tefek değişikliklere gidilerek merkez memurunun kıyafet modeli oluşturulmuştur.

Merkez memuru, 1. sınıf ve 2. sınıf olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. 1. sınıf merkez memuru ceket kol şeritleri; iki adet, ikişer cm genişliğinde, 2. sınıf merkez memuru şeritlerinin genişliği ise 1 cm olarak belirlenmiştir. Bunların ceket kol şeritleri, beyaz sırmadandır. Ceket omzundaki apoletleri ise kırmızı çuha üzerine beyaz kaytandan örmedir. Serkomisere göre daha kalın örmelidir. Ceket yakasında beyaz nikelden birer yıldız vardır. Serkomiserin yıldızları omzundaki apolette iken merkez memurlarının yıldızı yakalarındadır. Serpuşların/kalpakistanın ön tarafında beyaz nikelden mecidî nişanı şeklinde özel arması bulunur. Ayrıca omuzlarına asılı kordon takmaktadır (EGM, Belgelerle Türk Polis Tarihi, C.7, 2017: 56). Böylece polis üniforma işaretleri arasında “mecidî nişanı” yeni bir alamet olarak yer almıştır.

I. Dünya Savaşı ardından Kurtuluş Savaşı’nın koşulları nedeniyle gerek denetimsizlik ve gerekse polisler için yeni istihkak verilemeyeceği polislerin pejmürde olarak görev yapmalarına yol açmıştır (Serkomiser Nurettin [yz.] 1924: 172) İstanbul Polis Okulu öğretmenlerinden Mustafa Galip, 1920 senesinde kaleme aldığı bir çalışmada polis kıyafetlerinden bahsederken 1913 Polis Nizamnamesi verilerini kullanmıştır. Bir başka ifadeyle 1920 senesine kadar merkez memuru üniforması dışında yeni bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Sadece yağmurluk hakkında değişikliğe dair bir bilgi vermiştir. Daha öncesinde yağmurluğun renginden bahsedilmemiş iken Mustafa Galip, yağmurlukların siyah renkte olduğunu yazmıştır. Diğer taraftan yağmurlukların bir sıra altı adet madeni düğmeli olduğunu kaleme almıştır (Mustafa Galip 1326: 11-18).

Osmanlı polisi kılık kıyafetinde son değişiklik, Padişah V. Mehmet Vahdettin’in yazısıyla yapılmıştır. Komiser muavini, komiser ve atlı polislerin kılıçlarının nasıl takılacağı hususunda 22 Haziran 1922’de bir irade yayımlamıştır. Buna göre komiser ve muavinlerin ceket üzerinde sarı bal renginde kayıştan

kemer takmaları kararlaştırılmıştır. Böylece ceketin altındaki kemer, ceketin üstüne çıkarılmıştır. Ayrıca kemer tokası üzerinde komiser muavini için bir yıldız, komiser için iki yıldız ve serkomiser için üç yıldız bulundurulması kararlaştırılmıştır. Bu suretle kemer tokası üzerinde yazılı “polis” ibaresi kaldırılmış, rütbe alameti yıldız kemer tokasında da işlenmiştir. Yine atlı polisin yaya olarak görev yaptığı zaman, ceket üzerinde sarı bal renginde kemer ve kemeri takılı revolver tabanca taşınması, kılıç taşınmaması kararlaştırılmıştır. Yalnız ata bindiği zaman kılıç kuşanması istenmiştir. Atlı polis, komiser ve muavinlerinin kemer tokasında rütbelerine göre yıldız bulundurması ve ayrıca kemer tokasında “atlı polis” ibaresinin yazılması gerektiği belirtilmiştir. Komiser ile muavin, resmi gün ve alaylardaki kemeri beyaz sırmalıdır. Kılıç kabzaları da beyaz sırmadan püsküllüdür (EGM, 2011: 258).

Monarşinin, istibdadın kötü şöhretli, iç içe geçmiş, çift sıra düğmeli yakalı, yeşil zıhlı ve şeritli lacivert polis kıyafetleri yerine devletin ciddiyetini, itibarını yansıtan tek sıra hiza boz renkli ceket, koyu siyah pantolon ve başta Türk’ün simgesi kalpaktan oluşan yeni üniforma modeliyle “Meşrutiyet polisini” yaratmıştır. Meşrutiyet polis kıyafetinde atadan yadigâr: kalpak, ay ve yıldız ve mecidî nişanı gibi milli ve geleneksel aksesuarlara yer vererek, özgün bir üniforma modeli yaratmaya çalışmıştır. Ayrıca, Padişah II. Abdülhamit zamanında İslam’ın rengi, yeşil zih ve şeritler yerine Türk’ün rengi, kırmızı şerit ve zihın kullanılması İttihat ve Terakki Fırkasının idealist politikaları gereğince değerlendirilmesi gereken bir konudur.

2. CUMHURİYET DÖNEMİ POLİS KIYAFETLERİ (1923-1952)

Meşrutiyet polisinin Cumhuriyet’e uyumu ve uyarlaması son derece kolay olmuştur. Monarşiden Meşrutiyet’e geçiş esnasında meydana gelen “tensikat” gibi polislikten çıkarılma gibi uygulamalara 150’likler dışında rastlanmamıştır. Meşrutiyet polisi, tüm kurum ve kuruluşları, mensupları ile birlikte Cumhuriyet’e intikal etmiştir. Sadece göreve başlarken Kanun-i Esasi’ye bağlı kalacaklarına dair yemin ederlerken Padişah kavramı yemin metninden çıkarılmıştır.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında uzun süren savaşların yarattığı koşullar nedeniyle polise her yıl istihkak dağıtılamamıştır. Polisler genellikle kendi imkânlarıyla üniformalarını temin etmişlerdir. Temin edemeyenler eski püskü kıyafetlerini giymeye devam etmişlerdir. Bu nedenle polis teşkilatı mensupları arasında tekdüzelik bozulmuş, pejmürde bir hâl bir haylice artmıştır. Cumhuriyet’in ilk

yıllarında beş üniformalı polisin birbirinden farklı olduğu açıkça gözlemlenebilmektedir. Kalpakların rengi, tepesi, cinsi birbirinden farklıdır. Ceketler, beyaz, sarı, mat renk düğmeli, büzmeli, yandan yırtmaçlı, koyu, açık mavi, kurşuni olarak karışık bir hâldedir. Oysaki polis ceketi, 1913 Polis Nizamnamesine göre koyu boz renkte olmalıdır. Pantolonlar; sübyeli, sübyesiz, külot, zıhlı, zıhsız, siyah, haki, lacivert olmak üzere çuhadan, trikodan, fasoneden, şayaktadır. Kumaş farklılarının yanı sıra lacivert pantolonların nizamnamede yeri bile yoktur. Kemer tokaları, tabanca kılıfları, resmi şekilden iyice uzaklaşmıştır. Ayakkabılar; çizme, getirli, düğmeli, yağlı, parçalı, bütündür. Ayrıca kimi polislerin yakalarını iliklemediği ve palaskalarını takmadığı görülmektedir. Denetim mekanizması kalmamış, polis kıyafetinin, şeref ve haysiyeti zedelenmiştir (Serkomiser Nurettin 1924: 172). Her işte nasıl ki personelin kıyafet temizliği, kalitesi ve uyumu yapılan işe verilen değeri artırıyor ve kurumun saygınlığını kazandırıyor (Biber 2004: 71) Cumhuriyet'in ilanının ilk yıldönümünde İstanbul Polis Mektebi öğrencilerinin Dâhiliye Zabiti Serkomiser Nurettin Bey'in kumandası altında Sultan Mahmut Türbesi'nde kara ve deniz talebeleriyle birlikte icra ettikleri resmigeçit törenindeki kılık kıyafet ve düzenliliği herkesin takdirini toplamıştır. Özellikle halkın polis öğrencilerine olan meyli ve tezahüratı polis kıyafetinin intizamlı olması gerektiği düşüncesini daha da güçlenmiştir. Polis Mecmuası yazarlarından Florinalı Nazım Bey, mektepli öğrencilerin intizamlı, tekdüze ve disiplinli takdir toplayan hareketlerinden dolayı bunun diğer polisler nezdinde örnek alınmasını temenni ettiğini yazmıştır. Özellikle polis karakollarında görev yapan amirlere büyük iş düştüğünü, kılık kıyafet hususunda yapacakları denetim ile memleketin her yerinde tekdüzeliği sağlayabileceklerini kaleme almıştır. Ayrıca, polis mektebinden mezun bu arkadaşların gittikleri yerlerde örnek olacaklarını ve bu bahisle teşkilatın intizamlı ve disiplinli yönünün ön plana çıkmasıyla halkın hürmetinin artacağını belirtmiştir. Bu suretle polisin kurumsal olarak yükselişe geçeceği iddiasında bulunmuştur (Florinalı Nazım 1340). Cumhuriyet'in ilk dönem hükümetleri de bu bilinçle hareket ederek ilk zamandan itibaren polis kıyafetlerinde değişiklik arayışı içerisine girmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde polis kıyafetindeki ilk değişim, İsmet Paşa 4. Hükümeti (04.03.1925-01.11.1927) zamanında meydana gelmiştir. Dâhiliye Vekili Mehmet Cemil Uybada'nın devrinde Şapka İnkılâbından esinlenerek kalpak yerine güneş siperlikli şapkaya geçilmiştir. Esasında polisin kıyafetinin değişikliği uzun süreden beri düşünülmektedir. Bu maksatla Almanya Bavyera

Eyaletine bir heyet gönderilmiş ve buradaki polis teşkilatı ve kıyafetleri yakından incelenmiştir. Heyet, yurda döner dönmez yanlarında getirmiş oldukları Bavyera Eyaleti polis üniformalarından birer numuneyi Dâhiliye Vekâletine göndermişlerdir. Üniformanın farkındalığı ve böylece polisin toplum veyahut kalabalık arasında görünür olacağı, kendini daha iyi gösterebileceği düşüncesi bu üniformaların seçiminde belirleyici olmuştur. Ayrıca heyet, polisin başına takması için miğfer kullanımını tavsiye etmiştir. Alman kaskları ile askeri müzedeki Türk miğferleri incelenerek parlak ve siyah köseleden, nikel çemberli ve çene altı zincirli (kayışlı) miğfer tasarlanmış ve bir örneği Ankara'ya görüşe gönderilmiştir. Miğferin ön kısmına iki defne dalı, ortasına nikelden ay yıldız koyulmuştur (Cumhuriyet, No:456, 16 Ağustos 1925).

Polis ceket, süvari subayının giymiş olduğu ceket şeklindedir. Ceketin etek boyu, diz kapağının dört parmak üstüne kadar uzanmaktadır. Arkası yırtmaçlı ve cepsizdir. Ceket önü, tek sıra yedi düğmelidir. Arka yırtmacın üstünde iki düğme vardır. Yeni elbise rengi; neftidir. Nefti renk, neft yağı renginde olan koyu yeşil ile kahverengi arasında bir renktir. Kısaca siyaha yakın koyu yeşildir. Meşrutiyet'ten kalma boz renk terk edilmektedir. Ceketin yakası eskiden olduğu gibi diktir. İki tarafında muayyen şekilde ve ortasında polisin numarasını ihtiva eden kırmızı çuha uygulaması devam etmektedir. Pantolon, külot pantolon modelinde olup, nefti renktedir. Zıh yerine üç parmak eninde kırmızı çuhadan şerit dikilecektir. Böylece üniformanın altı ile üstünün tek renk olması öngörülmüştür. Meşrutiyet modeli, çift renk uygulamasından vazgeçilmek istenmektedir. Ayakkabının rengi siyah renktedir. Parlak siyah vidaladan toparlak yassı burunlu ve maskaratlı siyah parlak kösele uygun görülmüştür (Cumhuriyet, No:456, 16 Ağustos 1925).

Bu tasarıda daha önceki zamanlarda meslek memuriyetinden sayılmayan ve sivil elbiseleri ile görev yapan polis müdürleri için de üniforma giyilmesi söz konusu edilmiştir. Meşrutiyet Polisi'nden farklı olarak apolet üzerindeki rütbelerin kaldırılarak, ceket yakasına ve aynı zamanda kaskın önünü koyulması planlanmıştır. Diğer taraftan Meşrutiyet zamanında farklı bir uygulamaya tabi tutulmayan deniz polisinin, kara polisinden giydikleri kılık ve kıyafetle ayrılması tasarlanmıştır. Deniz polisi kasklarının da deniz askerlerinin aynısı şeklinde olması düşünülmüştür (Cumhuriyet, No:463, 23 Ağustos 1925). Hükümetin bu tasavvuru, 1936'ya kadar rafta kalmış ve uygulamaya geçirilememiştir. Bu seneye değin ilk olarak, 2341 numaralı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile dev-

let memurlarına şapka giyme zorunluluğunun getirilmesi üzerine kalpak yerine güneş siperlikli başlıklara geçilmiştir (Polis Mecmuası, No:190, 1 Teşrinisani 1341 R). Böylece Avusturya-Macaristan Devleti'nin Bosna ve Hersek'i resmi ilhakından sonra başlayan kitlesel boykotların ardından Avusturya üretim feslelerin yerine getirilen kalpaklar, üniformanın bir parçası olmaktan çıkmıştır. Böylece Meşrutiyet polisinin önemli bir sembolü terkedilmiştir.

2.1. 1925 Polis Şapka Değişikliği

Bakanlar Kurulu Kararnamesine istinaden Dâhiliye Vekili namına Müsteşar Said Bey, 7 Eylül 1925'te tüm vilayet polis teşkilatına bir tamim yayımlamıştır. Buna göre: *“Merkez memurları serpuşları için dördüncü maddede muharrer yıldızın yerine kalpaklardaki şualı ay ve yıldız konulacaktır. Polis komiserlerinin serpuşlarındaki yıldız adedi kadar apoletlere yıldız vaz' edilecektir”* (Polis Mecmuası, No:190, 1 Teşrinisani 1341 R). 1915'te ilk defa resmi üniforma ile tanışan merkez memuru kalpağı önündeki mecidi nişanına benzer nikel arma, 1925 değişikliğiyle “şualı ay yıldız” tanımlanmış ve güneş siperlikli şapkanın ön kısmına yerleştirilmiştir. Polis komiserinin şapkasına koyulan yıldız kadar apoletine de yıldız koyulması kararlaştırılmıştır. Böylece Bavyera polis üniforma değişikliğinde öngörülen şapkada rütbe belirtir yıldız koyulmasına bu uygulama ile kısmen başlanmıştır.

Bu uygulamada serkomiserin üç adet yıldız sayısı dörde çıkarılmıştır. Ast rütbedeki komiserlerin de mevcut yıldız sayısı birer adet artırılmıştır. Polis memuruna ise ilk defa birer yıldız verilmiştir. Bu yıldızlar hem apolette ve hem de şapkada yer almıştır. Yalnız polis memurunun apoleti, polis amirinde olduğu gibi kenarları beyaz sırmalı değildir. Sadece kırmızı çuha üzerine nikelden bir yıldız koyulmuştur. Böylece polis memurunun apoletinde görevli bulunduğu vilayet ismi ile beraber bir adet yıldız yer almıştır. Şapka ve apoletinde yıldız bulunmayan sadece bekçi teşkilatı kalmıştır. Bekçi teşkilatının kıyafeti ise baştan aşağıya yenilenmiş ve bu yeni kıyafetiyle bekçi teşkilatının polis sınıfına kendisini daha yakın hissedebileceği vurgulanmıştır. İstanbul'da en az 500 kişiye yeni bekçi kıyafeti dikilmiştir. Yeni üniformasına kavuşan bekçi teşkilatının olağanüstü memnun oldukları ifade edilmiştir (Polis Mecmuası, No.189, 1 Eylül 1341 R.) Bekçi üniformalarının hangi renk, şekil ve esasta olduğu belirtilmemiştir.

9 Eylül 1925'te İstanbul Polis Müdürü Ekrem Bey, polis teşkilatının giyecek olduğu şapkaların ne şekilde olacağı ile ilgili olarak Dâhiliye Vekâletinin-

den gelen emri bir tebliğ ile tüm teşkilata yayımlamış ve teşkilat mensuplarının yeni şapkalarını istediği yerde yaptırabileceklerini duyurmuştur. Polis Müdürü Ekrem Bey, polis değişiminin jandarmaya mahsus şapkalara benzer bir şekilde yapılmasını istemiştir. Buna göre şapkada rütbeleri gösteren şeritlerin zeminin düz kırmızı çuha olacağını, şerit kullanılmayacağını ifade etmiştir. Güneş siperliğinin hemen üstünde sakandırık vardır. Sakandırık, 1 cm genişliğinde siyah şerittendir. Siperliğin üst kısmı, şapkanın kumaşındandır. Kaşların üzerine gelen kısmı ise meşindendir. Şapkanın kumaşı, ceketin rengindedir. Şapkanın ön tarafında rütbeye dair yıldızların yanı sıra ve kırmızı kısmın üstünde kalpaktaki gibi hilâl beş şualı (beş ışıklı/köşeli beyaz) bir yıldız koyulmuştur. Polis Müdürü Ekrem Bey, bu şartlara göre her yerde en kısa zaman zarfında şapka tedarikinin yapılmasını istemiştir. Ancak, görülen aksaklıklar üzerine Ekrem Bey, 5 Ekim 1915'te yeniden bir tebliğ yayımlamak zorunda kalarak, belirtilen hususlar dışında elbiselerde başka bir değişiklik olmadığını duyurmuştur. Ayrıca resmi elbise giymeyen sivil polislerin, sivil şapka giymeleri zorunlu kılınmıştır (Polis Mecmuası, No:190, 1 Teşrinisani 1341 R). Şapka değişikliği haricinde Meşrutiyet polis kıyafeti ekseriyetle kullanıma devam edilmiştir.

2.2. 1928 Alfabe Değişikliğinin Polis Üniformasına Yansıması

Harf Devrimi, Türkiye'de 1 Kasım 1928'te 1353 sayılı Yeni Türk Harflerinin Kabul Ve Tatbiki Hakkında Kanunu'nun kabul edilmesiyle Arap alfabesi yerine Latin alfabesi uygulamasına geçilen süreci vurgulamaktadır. 1 Haziran tarihi itibarıyla uluslararası rakamların (1.2.3, gibi) kullanılmasının resmi daire ve kuruluşlarında kullanılmasının zorunluluğu üzerine Emniyet Genel Müdürü M. Rıfat Danışman zamanında polis kıyafet aksesuarları üzerinde ilgili değişikliklere gidilmiştir.

Ceket omzundaki apolette, yakada ve kemer tokasında Arap alfabesi yerine Latin alfabesi kullanılmıştır. Apolet üzerinde memurun rütbesini belirtir yıldız adedi kadar ayrıca görevli buldukları vilayetin isminin yazılması gerektiğinden, Harf Devrimi'nden sonra vilayet isimleri Latin alfabesi ile yazılmaya başlamıştır. Örneğin apoletinde görevli bulunduğu yer "Erzurum vilayeti" Arap alfabesi yerine Latin alfabesi ile yazılmıştır. Vilayetteki numaraları ise uluslararası rakamlarla belirtilmiştir. Yine teçhizat kemeri tokasında Arapça "Polis" yazısı yerine Latince "Polis" yazılmıştır.

Cumhuriyet'in ilanını izleyen günlerden, 3 Haziran 1936'ya kadar, şapka ve alfabe değişikliği dışında polis üniformalarında başka bir değişiklik yapıl-

mamıştır. Bir başka ifadeyle İttihat ve Terakkinin hazırlamış olduğu polis kıyafetleri, 1936'lara kadar kullanılmıştır. Böylece İttihat ve Terakkinin hürriyetçi, eşitlikçi, adaletçi, demokrat, merkezîyetçi ve halkın rızasına dayalı (Ergut 2015: 180) Meşrutiyet polisi, Cumhuriyet'in ilk zamanlarında varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet Dönemi ilk esaslı değişiklik ise Atatürk Dönemi'nde 1936'da yapılmıştır.

2.3. 1936 Polis Üniforması Değişikliği

Cumhuriyet polisinin yeni imajı ve görüntüsüne kavuşması tam manasıyla İsmet Paşa Hükümeti (01.03.1935-25.10.1937) zamanında, 4739 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi'nde "Polisin Kıyafeti Hakkında Nizamname" ile 1936'da meydana gelmiştir (Resmi Gazete, No: 3327, 11 Haziran 1936; Düstur, T.2, C.6: 36). Esasında bu değişiklik polis kıyafetinde devrim niteliğindedir. Demokrat Parti Dönemi'ndeki 1952 polis kıyafet değişikliği sırasında bir polis memurunun, "*bizim gözümüzle eski üniformadaki (1936-1952) vakur (ağırbaşlı) ve disiplinli, gösterişten maalesef mahrumdur*" (Polis Mecmuası, No:1, 30 Temmuz 1952) şeklindeki sözleri, 1936 polis kıyafet değişikliğinin gayesini açıkça ortaya koymaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk esaslı polis kıyafet değişikliği, Cumhuriyet polisinin imajını belirlemiştir. Çünkü bu kıyafet değişikliği Cumhuriyet polisinin ilk kurumsal görünümüdür. Gerek dış çevre bakımından ve gerekse içerden, teşkilat mensuplarının rolüne uygun eylem ve tutumlarını ifade etmiştir (Kaplan 2020: 16).

1936 polis kıyafet değişikliği gazetelerden halka duyurulmuştur (Ulus, No: 5334, 4 Haziran 1936). Bu değişikliğe göre polis üniforması, kışlık ve yazlık ceket, külot veya potin pantolonu, kaput ve merasim spoletleri ve şapkadan ibarettir. Şapka ise iki türdür. Görev sırasında; miğfer, görev haricinde; kasket takacaklardır. Ayakkabılar; potin, getir potin veya çizmeden ibarettir. Gerek monarşi ve gerekse meşrutiyet zamanında ceket, kaput ve pantolonlarda sıklıkla kullanılan zıh ve şerit uygulaması bu yeni üniformada terk edilmiştir. Renk olarak, koyu kurşunî tercih edilmiştir. Böylece meşrutiyetin boz renkli ceketi ile koyu siyah pantolonu terkedilmiş, baştan aşağıya tek-tip renge geçilmiştir. İlk defa polis müdürüne de resmi elbise giydirilmiştir.

Polis müdürü hariç olmak üzere tüm teşkilat mensuplarının kışlık ceketi, önu tek sıra halinde altı adet düğmelidir. Böylece yedi düğmeden altı düğmeye düşürülmüştür. Ceket göğsünün her iki tarafında dıştan kapaklı cepleri bulun-

maktadır. Ceket yakası, ön tarafı kırmızı çuhadan, geriye kalanı ceket kumaşındandır. Ayrıca, yakalar eskiden olduğu gibi diktir. Yakanın kırmızı kısım üzerine memurun derece ve sınıfını gösteren işaretler koyulmuştur. Yalnız polis müdürü ceket yakaları dik değil, devriktir. Arkadan tek yırtmaçlı ceket yerine iki yandan yırtmaçlı ceket modeline geçilmiştir. Ceket boyu, kolların doğal halde yanlara sarkıtıldığı sırada, eller yumulduğunda başparmağın ikinci boğumuna kadardır. Ceket kollarında, ağız tarafından kapak ve kol ucunda üç düğme vardır. Ceket omuzlarında apolet bulunmaktadır. Apolette, memurun o vilayetin hece sırasına göre alacağı sayı ile altında memur sicil numarası yazılıdır. Eski uygulamada, bulunduğu vilayetin ismi yerine alfabetik sıra sayısı yazılmıştır. Apolet üzerinde rütbe işareti uygulamasına son verilmiştir. Yazlık kıyafet uygulamasına devam edilmiştir. Yazlık ceket, krem rengindedir. Böylece Meşrutiyet polisinden miras, şekerrenge terk edilmiştir. Pantolon, iki türdür. Külot veya potin pantolonu şeklindedir. Potin pantolonu, ayakkabı üzerine kadar uzanmaktadır. Külot pantolon ise çizmelerin üst kısmında bacağa yapışık haldedir (Resmi Gazete, No:3327, 11 Haziran 1936).

Polis teşkilatının ilk defa tanıştığı tulga başlığı, sadece görev sırasında kullanılacaktır. Tulga, elbise renginde yani kurşuni renktedir. Ön ve arka kısmında siperlik bulunmaktadır. Tulganın baştan düşmesini önlemek maksadıyla ön kısmında çene bağı tertibatı vardır. Miğferin ön kısmında bir daire içinde uçları yukarıya doğru yönelmiş nikelden ay yıldızlı güneş resmi bulunmaktadır. Görev haricinde başa kasket takılacaktır. Kasket, kışlık elbise kumaşından kurşuni renktedir. 1925'te şapka ön kısmında rütbe işareti yıldız kullanımına bu düzenlemede son verilmiştir. Şapkanın siperliği ile üst kenarının arasında kırmızı çuhadan bir şerit vardır. Bu şeridin üzerinde tulgada kullanılan ay yıldızlı güneş resmi bulunmaktadır. Sadece müdür şapkalarının üst dış kenarında nikelden yapılmış defne dalı vardır (Resmi Gazete, No:3327, 11 Haziran 1936). Defne dalı uygulaması halen kullanılmakta olan bir uygulamadır.

Polis müdürü hariç tüm teşkilat mensuplarının kaputu, yaklaşık olarak diz kapağı ile topuk arasına kadar uzanmaktadır. Yırtmacın boyu, yan cepler hizasına kadardır. Kol ağızı tarafından çift dikişli olup kapaklıdır. Kapağın dış yanında uzunluğuna dikilmiş üç beyaz madenî düğme bulunmaktadır. Komiserler ile daha yukarı derecedeki memurların arkaları, tokalı ve diğerlerinin beli kırmalıdır. Kaputun iki yan tarafında palaska kemerinin oturması için ceketlerde olduğu gibi iki kanca bulunmaktadır. Yaka devrik ve 8 cm genişliğindedir.

Önden apolet kenarı hizasına kadar olan kısmı, kırmızı çuhadan ve geri kalan kısmı, kaputun kumaşındandır. Kaputun iki yanında yatay birer cep bulunmakta ve üzerinde köşeleri hafif yuvarlak icabında cebin içine girebilecek bir tarzda yapılmış birer kapak bulunmaktadır. Kaputun önü, çift kapaklı olup bunların iliklenmesi için her iki tarafında altı tane beyaz madenî düğme vardır. Kaputun bütün astarı kurşunî renkte, dibetten veya faniladandır. Önünün iç tarafının düğme sırasının devamına göre kendi kumaşından pervazı bulunmaktadır. Apolet ile diğer işaretler cekette olduğu gibidir. Polis müdürünün kaputu, aynı şartlardadır. Yalnızca cekette olduğu gibi yakaları açık biçimde olmalıdır. Polis müdürünün hem ceket ve hem de kaputunun önü, göğüsten yukarı kısmı açıktır. Muhtemelen ceketin altına gömlek ve kravat takmaktadır. Yalnız bu durum yönetmelikte belirtilmemiştir. Yağmurlukların da kaput formatında olması belirlenmiş, dikişsiz, pelerin biçimde olması gerektiği vurgulanmıştır. Ayakkabı türleri, potin, getir veya çizme olup her zamanki gibi siyah renktedir (Resmi Gazete, No:3327, 11 Haziran 1936).

Mektep öğrencisinin yaka çuhası yeşil renkten kırmızıya dönüştürülmüştür. Bu kısma “Mektep” kısaltması olarak (M) harfi işlenmiştir. Polis memurunun, kırmızı çuha yakalarında karşılıklı olmak üzere nikelden birer yıldız konulmuştur. Böylece polis memuru için 1925’te uygulamaya koyulan birer yıldız rütbe alameti devam etmiştir. Polis memurundan sonra gelen 3. komiser rütbesindeki personelin kırmızı çuha yakasında; nikelden, defne dalı kabartmalı, yakaya geçmeli üçgen şeklinde bir levha vardır. Bu levhanın hemen üzerinde tek bir yıldız bulunmaktadır. 2. komiser yakasında; ikişer, 1. komiser yakasında, üçer yıldız vardır. Merkez memurunun her iki yakasında nikel levhalar karşılıklı olarak bulunmaktadır. Yalnız merkez memurunun karşılıklı levhaları arasında yıldız bulunmamaktadır. Eğer karşılıklı iki levha arasında yıldız bulunuyorsa bu üniforma yeni ihdas edilen merkez memurunun bir üstü konumundaki emniyet memuruna aittir. Karşılıklı iki nikel levhanın arasında teker yıldız var ise 2. sınıf emniyet memuru, ikişer yıldız var ise 1. sınıf emniyet memurudur (Resmi Gazete, No:3327, 11 Haziran 1936).

Emniyet müdürünün ceket veya kaputlarının önü açıktır. Bir başka ifadeyle kırılmalı yaka modeli benimsenmiştir. Ön yaka üzerinde dikdörtgen şeklinde kırmızı çuhadan yapılmış karşılıklı iki üçgen levha ve bu levhalar arasında emniyet müdürünün sınıfına göre yıldız adetleri bulunmaktadır. 3. sınıf emniyet müdüründe birer, 2. Sınıf emniyet müdüründe ikişer, 1. sınıf emniyet müdüründe üçer

yıldız vardır. Sınıf dereceleri büyüdükçe yıldız adet sayısı artmaktadır. Derece üstü emniyet müdürü, diğer müdürlerden farklı olarak yıldızları sarı renktedir. Emniyet müdürlerinin sarı yıldız takmaları halen sürmektedir. Buna göre 2. sınıf derece üstü emniyet müdüründe birer, 1. sınıf emniyet müdürü yakasında ikişer yıldız bulunmaktadır. Böylece emniyet müdürlerinin resmi tören veya merasimlerde bâlâ elbisesi giymesi uygulamasına son verilmiştir (Resmi Gazete, No:3327, 11 Haziran 1936).

1936 değişikliğinde ilk defa atlı polisler dışında başka dallarda görevli polislerin kılık kıyafet ve işaretleri konusunda farklı modellemelere gidilmiştir. Uçaklı, motosikletli, bisikletli ve atlı sınıfta çalışan memurlar ile belediyenin seyrüsefer (trafik) işlerinde çalışan memurların sol kolları pazıları üzerinde kırmızı çuha dikimine başlanmıştır. Bu çuhanın üzerinde nikelden, düz çerçeve halinde bir daire ve bu dairenin ortasında memurun çalıştığı dala göre yine nikelden yazılı işaretler vardır (Resmi Gazete, No:3327, 11 Haziran 1936). Bugünkü deyişle kolda “arma” uygulamasına geçilmiştir.

Uçak (hava) polisi pazı armasında; ortasında ay yıldız bulunan çift kanat, atlı polis pazı armasında; birer uçları birbirine karşılıklı (S) remzini andıran iki nal, motosiklet ve bisiklet polisi armasında; pedal çarkı, trafik polisi armasında; çapraz iki ok bulunmaktadır. Teknik sınıfına mensup olan memurlar; vazife sırasında, sivil memurlar; lüzumu halinde, yabancı dil bilen üniformalı memurlar; daimî olmak üzere sol kolları pazıları üzerinde kırmızı çuhadan arma bulundurmaktadır. Teknik sınıfına mensup memurların sol pazısında defne dalı bir dairenin ortasında (T) remzini gösterir işaret vardır. Sivil memurların sol pazısında defne dalı bir dairenin ortasında üniformalı memurların yakasında olduğu gibi derece ve sınıflarını gösterir gizlice işareti vardır. Yabancı dil bilen üniformalı memurların sol pazılarında bildiği dilin remzi bulunan defne dalı resimli daire vardır (Resmi Gazete, No:3327, 11 Haziran 1936).

Palaska kemeri atkılı bir şekildedir. Tabanca, kılıfı, rehber çantası, atlı sınıfında çalışanlar için kılıç veya mızrak, mahmuz, 3. komiser ve daha yukarı derece ve sınıflarda bulunan polis mensuplarına merasim için sırmalı palaska kemeri, emniyet memurları, emniyet müdürleri resmî günlerde, merasimde beyaz sırmadan, diğer zamanlarda elbisenin renginde ipekten kordon takmaktadır. Günlük palaska kemeri, sınıf ve derece farkı gözetilmeksizin bütün memurların aynıdır. Kemer; bal renginde, köseleden, ceket veya kaputun üstünde bağlan-

maktadır. Kemerin, sağ omuz apoleti altından geçmek ve bir ucu sol tarafa düğmeli olmak üzere bir atkısı bulunmaktadır. Böylece atkılı kemer uygulamasına başlanmıştır. Kemer tokası, beyaz madendir. Polis adayı, polis memuru, 3. komiser, 2. komiser, 1. komiserin tokasında “Polis” yazmaktadır. Merkez memuru, emniyet memuru ve müdür tokasında polis ibaresi yerine kaskette olduğu gibi ay yıldızlı güneş resmi vardır. Palaska kemeri sağ tarafında, kemer kayışının renginde, tabanca kılıfı vardır. Sol tarafında, bir çanta takılıdır ve bunun içinde polis rehberi bulunmaktadır (Resmi Gazete, No:3327, 11 Haziran 1936).

Atlı polisin vazife sırasında kılıç ve lüzumunda mızrak taşımaları kararlaştırılmıştır. “Mızrak” ilk defa polis üniformasının bir parçası olarak zikredilmiş, Zaptiye Nazırı Sami Paşa zamanından kalma “meç” uygulaması terkedilmiştir. Resmî günlerde ve merasimde komiserler ile üst rütbede bulunan polis mensuplarının; düz biçimde kılıç taşımaları istenmiştir. Kılıcın kabzası ile kını nikelde, beyaz sırmadan püsküllüdür. Tören veya merasim zamanında palaska kemerinin sırmalı olacağı belirtilmiştir. 3. komiser, 2. komiser ve 1. komiserlerin palaska kemeri ve atkısı; beyaz sırmadan, iki kırmızı zıh ile birlikte beş eşit kısımdan ibarettir. Merkez ve emniyet memurlarının palaska kemeri, 1 cm genişliğinde kırmızı bir zıh ile iki eşit kısma ayrılmış; beyaz sırmadandır. Palaska atkısı ve kılıç püskülü aynı biçimdedir. Emniyet müdürlerinin derece ve sınıfları ne olursa olsun palaska kemeri, atkısı ve kılıç püskülü; düz beyaz sırmadandır (Resmi Gazete, No:3327, 11 Haziran 1936).

Polis memuru hariç olmak üzere polis amirlerinin tören kemerleri ve atkıları beyaz sırmadandır. Kemerlerin ayırt ediciliği ise parçalı veyahut bütün olmasından gelmektedir. Emniyet müdürü ve derece üstü emniyet müdürünün tören kemeri, tek parça iken merkez ve emniyet memurlarının kemeri iki eşit parçalı, komiserlerin ise beş parçalıdır. Polis adayları ile polis memurlarının spoleti kırmızı zemin üzerine etrafı 0,5 cm genişliğinde düz beyaz sırma işlemeyen sonra 0,5 cm genişliğinde kırmızı bir zıh ve ondan sonra çaprazlı ve ortaları 0,5 cm genişliğinde kırmızı renkte çizgili beyaz sırmadandır. 3. komiser, 2. komiser ve 1. komiser spoleti yukarıda yazılı şekildedir. Fakat çapraz sırmaları, düz beyaz sırma ile işlemelidir. Merkez ve emniyet memuru ile bu derecedeki polis amirlerinin spoletleri, polis memurlarına benzemekte olup, emniyet müdürü ile bu derecedeki polis amirlerinin spoletleri komiserlere benzemekte olup bunların sırmaları burmalı şekildedir (Resmi Gazete, No:3327, 11 Haziran 1936).

Polis adayı, polis, 3. komiser, 2. komiser, 1. komiser, merkez memuru ve emniyet memuru, izinli olmadıkları zamanlarda üniforma giymeleri mecburidir. Emniyet müdürü her tür toplantılarda ve her hangi bir işin icra safhasını bizzat idare ettikleri hallerde, resmî günlerde, merasimde bu nizamname ile kabul olunan kıyafeti giymeleri gerekmektedir (Resmi Gazete, No:3327, 11 Haziran 1936).

1936 değişikliği, polis işlerinde çalışan diğer görevlilerin giyecekleri üniforma şekil ve esaslarını da belirlemiştir. Cumhuriyet hükümetinin polis teşkilatının tamamına üniforma giydirmeye arzusu vardır. Devlet terbiyesi ve ciddiyetini, teşkilatın tamamına yayma düşüncesi bulunmaktadır. Bu düzenlemede kaptan, makinist, sandalacı, şoför ve odacı üniformalarının ve işaretlerinin nasıl olacağı tek tek belirtilmiştir. 1925 senesinde Cumhuriyet beğçisine yeni üniformaların giydirildiğinden bahsetmiş, ancak vasıfları hakkında detay verilememiş idi. İşte bu düzenleme ile ilk defa gece ve mahalle bekçilerinin üniforma ve alametlerinin nasıl olacağı kayıtlara geçmiştir. 1925'te polis kıyafet rengi olarak belirlenen “nefti” yani “koyu yeşil” renk, bekçilerin kıyafet rengi olmuştur (Resmi Gazete, No:3327, 11 Haziran 1936).

Celal Bayar Hükümeti zamanında (1 Kasım 1937-11 Kasım 1938), 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'ndaki yapısal değişikliklerin ardından 7 Şubat 1938'de emniyet teşkilatı çalışanlarının kıyafet ve teçhizatları hakkında yeni bir kararname yayımlanmıştır (Resmi Gazete, No:3848, 5 Mart 1938). Yapısal değişikliğin ardından emniyet sınıfı; stajyer polis, polis, komiser muavini, komiser, başkomiser, emniyet amiri ve müdürleri olarak tasnif edilmiştir. Ayrıca “muamelat memurluğu” gibi yeni bir idari yapı teşkil edilmiştir. Böylece kılık kıyafet konusunda ufak değişikliğe gitme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Şapkanın üst kısmına “Emniyet” kelimesinin kısaltması olarak “EM” remzi koyulmuştur. Bu remiz, tüm personel şapkalarında mevcuttur. Stajyer polisten başkomiser dâhil rütbeye kadar olan ceket modelinde herhangi bir değişime gidilmemiştir. Yalnız yeni ihdas edilen emniyet amiri ceketinin, 1936'da müdürler için öngörülen ceket modelinde olması kararlaştırılmıştır. Böylece emniyet amiri ceketi, yakası dik olmaktan çıkmış, yaka kısmı açık hale getirilmiştir. Ceket içerisinde gömlek ve kravat uygulamasına geçilmiştir. Diğer sınıfların dik yakalı ceket uygulaması devam etmiştir. Diğer taraftan yeni ihdas edilen 4. sınıf emniyet müdürünün rütbe alameti tarif edilmiş ve 4'te birer, 3'te ikişer, 2'de üçer nikel yıldız, 1. sınıf emniyet müdürünün ise sarı renkten üç yıldız taşımaya karar verilmiştir.

Ankara ve İstanbul gibi şehirlerin müdürlerinin ayrıca yakalarındaki levhaların ortasında kalan dikdörtgenin içerisinde üçer sarı yıldızın etrafında sarı maddeden çevrili kordon bulunması kararlaştırılmıştır (Resmi Gazete, No:3848, 5 Mart 1938). Böylece Ankara ve İstanbul gibi şehirlerin, il emniyet müdürlerinin üniforması farklı tutulmuştur.

1938 değişikliği ile ilk defa teçhizat kemerinde “kauçuk çomak” adıyla cop ve bir adet çakıya yer verilmiştir. Bu durum stajyer polis ve polis memurları için geçerlidir. Diğer sınıfların cop taşınması söz konusu değildir. Stajyer polisin yakasına, stajyer manasında “S” harfi, adli polisin sol kol pazı üzerine kırmızı çuhadan dönülen şerit üzerine daire içinde “A.Z” gibi adli zabıta manasına gelen remizler yerleştirilmiştir (Resmi Gazete, No:3848, 5 Mart 1938).

Refik Saydam Hükümeti zamanında (3 Nisan 1939-9 Temmuz 1942), 26 Mart 1941’de emniyet teşkilatı memur ve hizmetli kıyafet ve teçhizatlarında kısmi değişime gidilmiştir. Bu değişimin en dikkat çeken özelliği, 1925’te polis memurunun apolet ve şapkasına rütbe alameti olarak konulan “tek yıldızın” kaldırılmasıdır. Bunun yanı sıra polis müdürünün yaka spoletinde bazı değişiklik yapılmıştır. 4. sınıf emniyet müdürü için yıldız koyulmaz iken 1. sınıf emniyet müdürünün üçer tane olan sarı renkli yıldızlarının diğerleri gibi gümüş renginde olması kararlaştırılmıştır. Şapkanın ön üst kenarında tüm sınıflarda kullanılan “EM” remzi emniyet müdürü ile amirinin şapkasından kaldırılmıştır. Emniyet müdüründe “EM” remzi yerine defne dalı, emniyet amirinde, sırma şerit kullanılması istenmiştir. Böylece emniyet amiri ile müdürlerin şapkaları daha gösterişli hale getirilmiş, başkomiser ve ast sınıftan farkı artırılmıştır. Atkılı palaska modeli devam etmekle birlikte renginde ufak bir değişikliğe gidilmiş ve renginin koyu kahverengi olması istenmiştir (Resmi Gazete, No: 4779, 8 Nisan 1941).

Şükrü Saraçoğlu Hükümeti zamanında 7 Haziran 1945 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile polis kıyafetlerinde yeniden bazı değişiklikler gündeme gelmiştir. Bu düzenlemeyle dik yatık yaka ceket uygulamasına geçilmiştir. Başkomiser ve astı rütbelerin düzenleme öncesinde ceket yakası tek ve dik biçimde olup üç kopça ile iliklenirken bu değişiklikle yakaların; çift ve yatık biçimde olması kararlaştırılmıştır. Diğer yönüyle ceket modelleri aynı kalmıştır. Apolet üzerinde çalıştığı ilin alfabetik sıralamasının yazılması, memurun yazılı olan sicil numarasının yazılmamasına karar verilmiştir (Resmi Gazete, No:6074, 3 Ağustos 1945).

1950’de Demokrat Parti Dönemi’nde polis kıyafetlerindeki değişimler hız kesmeden devam etmiş ve özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında küresel güçlerden Amerika Birleşik Devletleri ile artan yoğun ilişkilerin ardından Amerikan polisi örnek alınmıştır. Şerif rozetine benzer bir şekilde sol göğüs üzerine madeni rozet takılmaya başlandığı bu yeni dönemde tüm sınıflarda dik yaka önü kapalı ceket modeli kaldırılmış, açık yaka ceket, gömlek ve kravat uygulamasına geçilmiştir. Yaz sıcaklarında gömlekle çalışmaya imkân verilmiştir. Tüm bunlardan evvel, kurşuni renk terk edilmiş ve her daim güvenin sembolü olan mavi renk kullanımına başlanmıştır (Resmi Gazete, No:8156, 12 Temmuz 1952). Devlet ciddiyeti ile eşdeğer kabul edilen kurşuni renk yerine topluma güven veren mavi renk seçilmiştir. Böylece, Demokrat Parti Dönemi’nde yeni kıyafet modeli ve rengiyle inandırıcılığın yanı sıra iç ve dış hedef kitleler üzerinde güven duygusu yaratılmıştır. Özellikle toplum üzerinde güven yaratmak ve bu güveni sürdürmek için kurumsal görünüm önemli bir işleve sahiptir (Kaplan, 2020: 16).

Cumhuriyet Dönemi ilk zamanlarda İttihat ve Terakkinin izlerini taşıyan Meşrutiyet polis kıyafet kullanımına devam edilmiş ve ilk defa 1936’da Atatürk zamanında polis kıyafetinde kökten değişikliğe gidilerek kıyafette devrim yapılmıştır. 1936’da kullanımına başlayan ve Cumhuriyet polisi olarak özdeşleşen kıyafet, ikinci defa olarak Adnan Menderes Hükümeti zamanında kökten değiştirilmiştir. Cumhuriyet polisinin kıyafeti, devlet egemenliğini veya üstünlüğünü, ciddiyetini, gösterişliliğini temsil etmiştir. Polis teşkilatında çalışan her bir birimin üniformayla tanıştırılmasıyla devlet terbiyesi ve ciddiyeti her alanda genişletilmiştir. Monarşiden kalma yüksek rütbeli polis müdürlerinin bâlâ elbisesi giymelerine son verilmiş, polis müdürlerine de aynı renk ve cinsten üniformalar giydirilmiştir. Bu suretle aynı işi yapan ve aynı meslekten addedilen çalışanlar arasında kurumsal birlik ve bütünlük sağlanmıştır. Tüm bu değişimler, medeni ülkelerin polislerine yakışır bir tavır ve hareketle gerçekleştirilmiştir. Cadde ve sokaklarda devletin eli, kolu sayılan polis teşkilatının fark edilebilirliği, tanınırlığı temel gaye edilmiştir.

SONUÇ

Polisin kılık ve kıyafeti, polis kültürünün en önemli parçalarındandır. Bu kültürün değişiminde ve gelişiminde başta iktidar tutumlarının yanı sıra ekonomik ve sosyal şartlar etkili olmuştur. 1845’ten bu yana polis kıyafetleri şeklen ortalama olarak 15-20 yılda bir değişikliğe uğramış ve dönemin izlerini taşımıştır.

1845'te, batı tarzında, batılıların yoğun olduğu Beyoğlu ve çevresinde Türk devlet geleneğinde iç güvenliğin bir parçası olarak kurulan polis teşkilatı, askeri üniforma ile toplum karşısına çıkmasının ardından zaman içerisinde farklı bir görünüme kavuşmuştur. 1880'de Padişah II. Abdülhamit Dönemi'nde jandarma ile birlikte polis, büyük ölçüde askerden farklı giyinmeye başlamıştır. Fransız Polis Müfettişi Mösyö Celestin Bonin başdanışmanlığında Fransız ekolüyle birlikte yerel izleri taşıyan polis üniformaları peyda olmuştur. Daha sonraki yıllarda bu gelenek devam etmiş ve yabancı polis teşkilatlarının giysileriyle birlikte yerel motiflere yer verilmiştir. İttihat ve Terakki Dönemi ile Cumhuriyet yıllarında Alman ekolü polis kıyafeti kullanımı tercih edilmiştir. Demokrat Parti Dönemi'nde (1950-1960) ise Amerikan ekolü polis kıyafeti tercih edilmiştir. Bu kıyafet değişikliği sırasında Türk insanına özgü "sekiz köşeli" kasketin kullanımı da ayrıca dikkat çeken başka bir özelliktir. 1960 ile 1980 askeri darbelerinin ardından askeri renkte (yeşil) polis üniforma değişikliklerinin ardından 1990'larda yine Amerikan polisi tarzında mavi renkte ve mont ağırlıkta polis kıyafetine geçilmiştir. Günümüzde ise kullanımı daha rahat ve kullanışlı spor polis üniformaları tercih edilmiştir.

1845'ten günümüze kadar uzanan süreçte birçok defa yapılan kıyafet değişiklikleri arasında en dikkat çekici olanı; 1908 değişikliğidir. Monarşi polisinden daha çağdaş ve demokratik polis anlayışına geçişin sembolü addedilen İttihat ve Terakki izini taşıyan polis kıyafetleri, 1936'lara kadar kullanılarak uzun süre varlığını koruyabilmiştir. 1908'den 1936'ya kadar geçen süre zarfında İttihat ve Terakki öncülüğünde yeni bir polis kültürünün oluşturulmak istendiği açıktır. Hürriyetçi, demokratik, eşitlikçi, merkezîyetçi ve modern çağın dinamiklerine sahip polis teşkilatının kurulmasından veyahut dönüştürülmesinden önce ilk evvel polis kültürünün simgelerinden addedilen kıyafetlerinin değişimine gidilmiştir. Çünkü bir kurumun kendini ifade etmesinin ilk yolu, görseleliğidir. Bu görseellik, insanların zihninde kurumsal kimliğin oluşmasına etki edecektir (Kaplan, 2020: 17).

Monarşi polisinin kötü şöhretinden kurtulmak amacıyla baskı ve zulmü hatırlatan, halkın rızasına dayanmayan uygulamaları ile tanınan yeşil şeritli, koyu lacivert renkli polis üniformaları terkedilmiştir. Yeni üniformalara geçilir iken devletin otoriter yapısını temsil etmesi bakımından ve ülke genelinde tekdüzeliği sağlama bakımından modern sayılabilecek ölçüde kıyafet değişikliğine gidilmiş ve yine medeni devletler vurgusu yapılarak, dönüşüm sağlanmıştır. Bu

süreçte “milli” addedilecek tarzda atalardan yadigâr “kalpak” kullanımı, “ay yıldız” kullanımı dikkate değer uygulamalardır.

İttihat ve Terakki yönetimi, yeni polis teşkilatının, kılık ve kıyafet değişikliği dışında aynı zamanda Meşrutiyet’e bağlı, eşitlik ve adalet duyguları ile yüklü ve en önemlisi halkın rızasına dayalı olması gerektiğine inanmaktadır. Bu nedenle ülkenin dört bir tarafında kurmuş olduğu polis okulları ile teknik, taktik ve ilmî bakımından polis yetiştirerek, Türk polisinin bambaşka bir kimliğe kavuşturmuştur. Bu yeni kimliği ile polis teşkilatı, Cumhuriyet’e ve kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün ilke ve inkılâplarına uymada herhangi bir sıkıntı yaşamamıştır. Diğer bir ifadeyle İttihat ve Terakki yönetimleri sırasında boz renkli, siyah pantolonlu, Türk milletine özgü kalpağı ve demokratik anlayışıyla şekillenen polis teşkilatı, Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde varlığını sürdürebilmiştir. Ancak, 1936’da merkezîyetçi ve otoriter yapının daha fazla güçlendirilmesinin bir gereği olarak polis kıyafetlerinde daha ciddiyete yaraşır, farkındalığı ön planda ve daha gösterişli kıyafetler tercih edilmiştir. Boz renkte ceket ve siyah pantolondan oluşan üniforma yerine devletin soğuk yüzünü ifade etmesi bakımından kurşuni renk, Cumhuriyet polisinin rengi olmuştur. Diğer taraftan Türklüğün rengi olarak addedilen “kırmızı” zıhın üniformadan çıkarılması ve yine kalpağın baştan atılıp yerine güneş siperlikli şapkaların getirilmesi Cumhuriyet polis kıyafetinin şekillenmesindeki ilk hamleler olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

EGM (*Emniyet Genel Müdürlüğü*) Belge Yönetim Daire Başkanlığı Arşiv Büro.

Resmi ve Süreli Yayınlar

Düstur, T.2, C.II, Düstur, T.2, C.VI, Düstur, T.1, C.II, Resmi Gazete, Takvim-i Vekayi.

Cumhuriyet, Jandarma Sadası, Polis Mecmuası, Polis, Tanin, Tercüman-ı Hakikat, Ulus, Vakit.

Kitaplar ve Makaleler

Ahmet Faik (2013), *İlaveli Polis Rehberi*, hzl. (*hazırlayan*) Cemal Tepe, Ankara: Arşiv ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Yay.

EGM (2011), *Türk Polis Teşkilatının Kuruluşunun 166. Yılında 166 Belge*, Ankara: Arşiv ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Yay.

EGM (2014), *Belgelerle Türk Polis Tarihi*, C.I, 2. bs. Ankara: Arşiv ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı Yay.

EGM (2014), *Belgelerle Türk Polis Tarihi*, C.III, Ankara: Arşiv ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Yay.

EGM (2015), *Belgelerle Türk Polis Tarihi*, C.IV, Ankara: Arşiv ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Yay.

EGM (2017), *Belgelerle Türk Polis Tarihi*, C.7, Ankara: Belge ve Yönetim Daire Başkanlığı Yay.

BALEVİ, Eren (2017), “II. Mahmut Dönemi Osmanlı Donanma Üniformaları”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C.1, Sy.1, 86-99.

BİBER, Ayhan (2004), *Halkla İlişkilerde Teorik Bir Çerçeve*, Ankara: Vadi Yay.

BONUKALIN, Hafsa (2020), “Osmanlı Askeri Teşkilatı Üniformalarının Tezyinatı ve Maliyeti Üzerine Bir İnceleme”, *Arış Dergisi*, Sy.16, 56-77.

EMECEN, Feridun (1991), “Bâlâ”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay.

ERGUT, Ferdan (2015), *Modern Devlet ve Polis*, 3. bs. İstanbul: İletişim Yay.

FLORİNALI NAZIM (1340), “İstanbul Polis Mektebi Talebesinin İntizam-ı Kıyafet ve Harekâtı”, *Polis Mecmuası*, No:179, 1 Teşrinisani 1340 R.

İBRAHİM FERİDUN (1326), *Polis Efendilere Mahsus Terbiye ve Malumat-ı Meslekiye*, İstanbul: Matbaa-i Hayriye.

İBRAHİM FERİDUN (2010), *Polis Efendilere Mahsus Terbiye ve Malumat-ı Meslekiye*, hzl. Eyüp Şahin vd. Ankara: Arşiv ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı Yay.

KAPLAN, Mehmet (2020), “Değişen Jandarma Tören Kıyafetinin Personel İmaj ve Aidiyet Algısına Etkisi”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, C.9, Sy.1, 15-36.

LAWRENCE, T.E.-GRAVES (1996), Philip P. *Handbook of the Turkish Army, 1916*, The Battery Press, Nashville.

MAHMUT ŞEVKET PAŞA (1325), *Teşkilat-ı Kıyafet-i Resmîye*, “Devr-i Cennet-mekân Sultan Abdülmecid Han Bölümünde 14 Numaralı Resim”, C.I, İstanbul: Harbiye Matbaası.

MUSTAFA GALİP (1326), *Rehnuma-yı Zabıta*, Dersaadet: Mahmut Bey Matbaası.

ÖZCAN, Abdülkadir (1991), “Zaptiye”, *İslam Ansiklopedisi*, C.44, İstanbul: TDV Yay.

SERKOMİSER NURETTİN (1924), “Poliste Kıyafet-i Resmîyesi”, *Polis Mecmuası*, No:172.

SOLAK, Lale (2003), “Ergonomi İlkeleri İle Oluşturulan Giyside Çıkan Sonuç Kullanıcı Konforu”, *Mimar Sinan Üniversitesi, 9. Ulusal Ergonomi Kongresi*, 415-421.

ŞAHİN, Eyüp (2004), “Türk Zabıta Teşkilatının Tarihi Gelişimi”, *Polis Dergisi*, No:38.

TİMUR, Necdet - ÖZMEN, Alparslan (2009), *Stratejik Küresel Pazarlama*, Ankara: Eflatun Yay.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat (1947), “Görüp İşittiklerim”, Ankara: TTK Yay.

YARCI, Güler (2009), “Osmanlı Polis Kıyafetleri ve Müteahhit Terziler (1908-1923)”, *Tematik Türkoloji Dergisi*, I/2-2, 15-43.

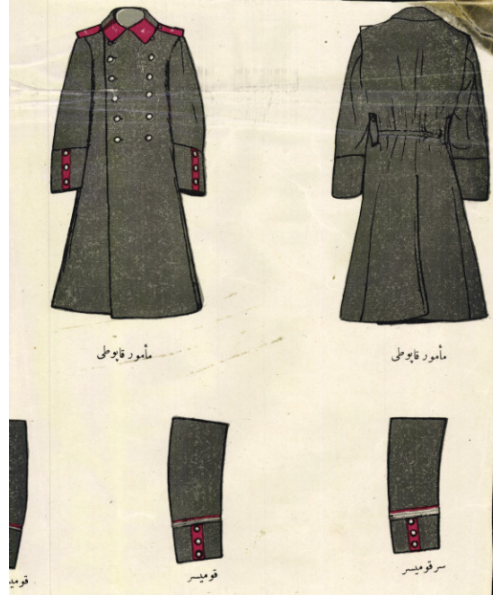
YILMAZ, İbrahim (2019), “Osmanlı Polis Teşkilatında Lojistik İmkânlar: Selanik Vilayet Örneği”, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3, 119-139.

EKLER

Ek.1. Meşrutiyet Dönemi kışlık ve yazlık ceket

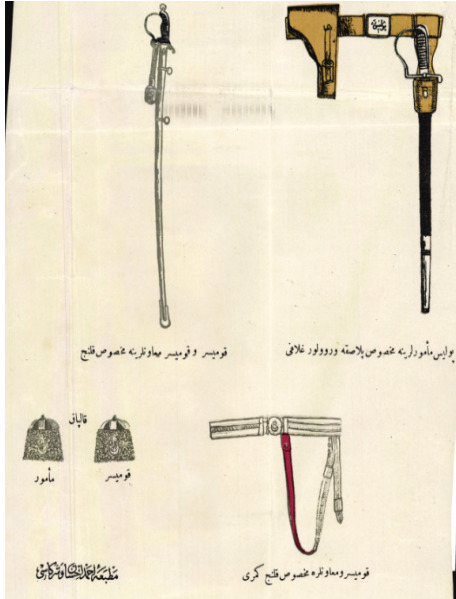

Ek.2. Meşrutiyet Dönemi polis kaputu

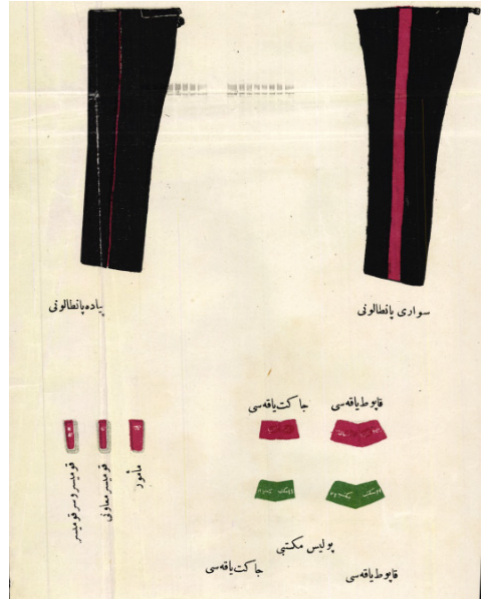

Kaynak: EGM Belge Yönetim Daire Başkanlığı Kütüphanesi

Ek.3. Meşrutiyet Dönemi teçhizat kemeri ve aparatları

Ek.4. Meşrutiyet Dönemi polis pantolonu, yaka ve apolet örnekleri

Kaynak: EGM Belge Yönetim Daire Başkanlığı Kütüphanesi

Ek.5. Abdülhamit Dönemi karşılıklı çift sıra, içe geçmeli, uzun ceket boyu, mavi renkli tek takım üniforma.

Kaynak: EGM Belge Yönetim Daire Başkanlığı Kütüphanesi

Ek.7. Meşrutiyet Dönemi serkomiser kıyafeti

Ek.6. Meşrutiyet Dönemi süvari polis, boz renkli tek sıra düğmeli dik yakalı ceket, siyah pantolon ve kalpaklı merasim üniforması.

Ek.8. Meşrutiyet Dönemi merkez memuru kıyafeti

Kaynak: EGM Belge Yönetim Daire Başkanlığı Kütüphanesi

Ek.9. 1925 sonrası atlı polis komiseri

Ek.10. 1925 sonrası merkez memuru

Kaynak: EGM Belge Yönetim Daire Başkanlığı Kütüphanesi

Ek.11. 1936 sonrası emniyet amiri üniforması

Ek.12. 1936 sonrası emniyet müdürü üniforması

Kaynak: EGM Belge Yönetim Daire Başkanlığı Kütüphanesi

Ek.13. 1952 değişikliği öncesi Komiser Muavini Mustafa Özkan

Ek.14. 1952 değişikliği sonrası Komiser Muavini Özkan

Kaynak: EGM Belge Yönetim Daire Başkanlığı Kütüphanesi

Emre ÖZSOY

CEDİTÇİ AYDIN MUHAMMED FATİH KERİMİ'NİN FİKİR DÜNYASININ OLUŞUMU

Cemal TEPE

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİNİN POLİS KIYAFETLERİ

Ahmet EDİ - Ceylan TÜRK

KUVÂYİ MİLLİYE KAHRAMANLARINDAN BİRİ "MUSTAFA NECATİ"

Gökhan TEKİR

DOMITIAN'S DACIAN WAR

Ferdi AKBAŞ

**KRUVAZİYER TURİZMİ HAKKINDA YEREL HALKIN FARKINDALIK DÜZEYİNİN
KUŞADASI DESTİNASYONU ÖZELİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Aykut KARAKUŞ

**ULUS-DİN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA YAHUDİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN TEMELLERİ
VE POLİTİK YANSIMALARI**

Murat KAYA

JAPON DİNİ VE MİLLİ UYANIŞINDA MOTOORİ NORİNAGA'NİN ETKİSİ

İlker GÜMÜŞ

AYDIN'DA CİHANZÂDE İBRAHİM AĞA KULESİ

İsa KAYIHAN

KITA AVRUPASI FELSEFESİNDE POSTYAPISALCI EDEBİYAT KURAMININ YERİ VE ÖNEMİ

Ahmet Can DEMİR

YABANCILAŞAN EMEĞİN BİREYİ PARÇALAMASI: ÖĞRETMEN (1988) FİLMİ ÖRNEĞİ

ANASAY

anasaydergisi@hotmail.com

e-ISSN 2618-6187
ISSN 2587-2001

9 772587 200005